L'Aljama islàmica de Tortosa a la Baixa Edat Mitjana

Maria Teresa FERRER MALLOL
Institució Milà i Fontanals. CSIC

RESUM

Sintetitza el marc del senyoriu i jurisdicció de Tortosa, primer dividida entre diversos senyors i després en mans del rei i analitza després la població islàmica de Tortosa en el context català, la moreria, els privilegis de l'aljama i la seguretat d'aquest col·lectiu, tot comentant detalladament un avalot contra la moreria de 1383. Estudia seguidament els càrrecs de l'aljama, la càrrega fiscal i els monopolis del rei, és a dir, la carnisseria -font de conflictes-, el forn i l'almàssera. Dedica un comentari a les restriccions de les llibertats dels moros de Tortosa, als distintius, les unions prohibides, la llibertat de moviments per emigrar, viatjar i canviar de lloc de domicili i, finalment, clou l'estudi amb unes notes sobre la vida econòmica de l'aljama.

RESUMEN

Sintetiza el marco del señorio y jurisdicción de Tortosa, primero dividida entre diversos señores y después en manos del rey, y analiza después la población islámica de Tortosa en el contexto catalán, la moreria, los privilegios de la aljama y la seguredad de este colectivo, comentando detalladamente un levantamiento contra la moreria de 1383. Estudia seguidamente los cargos de la aljama, la carga fiscal y los monopolios del rey, es decir, la carniceria –fuente de conflictos-, el horno y la almázera. Dedica un comentario a las restricciones de las libertades de los moros de Tortosa, a los distintivos, las uniones prohibidas, la libertat de movimientos para emigrar, viajar y cambiar de lugar de domicilio y finalmente, termina el estudio con unas notas sobre la vida económica de la aljama.

ABSTRACT

The author summarizes the domain and jurisdiction of Tortosa, in a first stage divided among several feudal lords and soon after under royal control. Secondly he presents an overview of the Muslim population of Tortosa within its Catalan context: the Moorish quarter, the privileges of the aljama and the security of this community, together with a

remark about an incidental attack upon the Moorish quarter in 1383. Further information about the aljama is also provided by examining its administrative offices as well as other aspects such as the tax pressure and the king's monopolies –butchery, bread oven and the oil mill. Finally, the author ponders over the freedom restrictions of the moors of Tortosa, particularly the forbidden unions and the difficulties for emigrating and moving. The paper finishes with some economical notes on the aljama.

Senyoriu i Jurisdicció

Quan Tortosa fou conquerida[1], l'any 1148, per Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, la ciutat fou dividida en tres parts, dues per al comte i una per al comú de Gènova, que havia col·laborat decisivament a la campanya bèl·lica[2]. Des d'anys abans de la conquesta el comte l'havia preparada i havia anat repartint-la sobre el pergamí entre els possibles col·laboradors; entre els primers beneficiaris figuraven Guillem de Montpeller (1136), donació que no se sap com es concretà, i Guillem Ramon de Montcada (1146), al qual el comte prometé el castell de la Suda, el senyoriu de Tortosa i la tercera part de les rendes que produís la ciutat. Alguna d'aquestes concessions, particularment el senyoriu sobre la ciutat, es veié compromès després pel pacte amb Gènova de 1146[3], que suposà l'atribució a la capital ligur de la tercera part de Tortosa, com acabem de dir; el comú hi podria tenir església, amb cases i béns que permetessin viure-hi cinc capellans, forn, bany, alfòndec i hort[4]. Finalment, Guillem Ramon de Montcada rebé la tercera part de la porció comtal, un cop descomptada la cinquena part que corresponia als templers, segons l'acord subscrit entre el comte i els templers el 1143, que atorgava a l'orde la cinquena part de tot el que el comte conquerís, amb llur ajut, a Espanya.

---

1. Aquest treball forma part del projecte de recerca "*La Corona de Aragón potencia mediterránea: expansión territorial y económica en la Baja Edad Media*, concedit per la CICYT (BHA2001-0192). Es beneficia també de l'ajut atorgat al grup de recerca consolidat *La Corona catalano-aragonesa, l'Islam i el món mediterrani*, pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la informació per al període 2001-2004.

2. Antoni VIRGILI, *"Ad detrimentum Yspanie". La conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, València, Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions-Universitat de València, 2001, pp. 73-78. Sobre la política expansiva genovesa cf. G. PISTARINO, *Genova e Occitania nel secolo XII*, a *"Actes du Ier congrès historique Provence-Ligurie*, Aix-Marseille-Bordighera, 1966, pp. 65, 79-80, 91-96, i IDEM, *Genova e l'Islam nel Mediterraneo occidentale (secoli XII-XIII)*, "Anuario de Estudios Medievales", 10 (1980), pp. 189-205, particularment pp. 191-193. G. JEHEL, *Les Génois en Méditerranée Occidentale (fin XIeme-début XIVeme siècle*, Paris, Centre d'Histoire des Sociétés, Université de Picardie, 1993, pp. 34-35.

3. A. VIRGILI, *"Ad detrimentum Yspanie"*, pp. 47-48 i 59. Cf. les promeses fetes a Guillem Ramon a *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, reconstitución y edición por F. MIQUEL ROSELL. Barcelona, CSIC, Sección de Estudios Medievales de Barcelona, 1945, I, doc. 462. Cf. el plet posterior entre tots dos, *ibídem*.

4. Cf. l'acord a P. BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, (CODOIN d'ara en endavant), IV. Barcelona, 1849, pp. 332-337; C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Codice diplomatico della Repubblica di Genova*, a "Fonti per la Storia d'Italia", Roma, 1936-1942, I, docs. 168 i 169; l'última edició és la de *I Libri Iurium della Repubblica di Genova*, I/2, a cura di D. PUNCUH, Gènova, Ministero per i Beni Culturali e Ambientali (Pubblicazioni degli Archivi di Stato) - Regione Liguria. Assessorato alla Cultura (Società Ligure di Storia Patria), 1996, doc. 297 (Fonti per la Storia della Liguria IV). L'any després de la conquesta de Tortosa, el 1149, fou signat un altre acord per regular el comerç: C. IMPERIALE, *ibídem*, I, docs. 190-191; l'última edició a *I Libri Iurium*, I/2, docs. 294-295.

Guillem Ramon de Montcada tingué, a més, la delegació del rei en el govern de la ciutat[5].

Gènova organitzà l'explotació dels béns que li pertocaren a través de contractes d'arrendament o sotsarrendament des de l'any 1150[6]; però sembla que no n'obtingué el rendiment necessari i finalment la capital ligur decidí vendre la seva part de Tortosa al comte, l'any 1153, a fi de recuperar la forta inversió financera que havia afrontat per a la conquesta de la ciutat[7]. Passats setanta anys, després de la conquesta de Mallorca per Jaume I, encara no havia aconseguit cobrar tot aquest deute i quedaven pendents de pagament 8.000 morabatins[8].

El repartiment senyorial de primera hora entre el comte i Gènova quedà modificat, doncs, ben aviat. L'any 1182 el rei Alfons el Trobador, dit també el Cast, donà a l'orde del Temple dues terceres parts de Tortosa, que venien a sumar-se a les terres i llocs que havia rebut a la mateixa ciutat i a la Ribera d'Ebre, bé que el rei retenia la meitat de les rendes d'aquesta porció; amb aquesta darrera donació es resolia definitivament, pel que feia al Temple, la qüestió del testament d'Alfons el Bataller, que havia deixat el seu regne d'Aragó als ordes militars, testament que no s'havia executat[9]. Al rei li romangué llavors una tercera part de Tortosa, molt disminuïda per la part corresponent als Montcada, a causa de la donació de 1146, i la meitat de les rendes de la porció concedida al Temple. A aquesta suma de drets diversos que confluïen a Tortosa cal afegir-hi encara la reina Sança, esposa d'Alfons el Trobador, que havia rebut, com a esponsalici, en garantia del seu dot, diversos béns a Aragó i a Catalunya, l'any 1174; entre els béns de Catalunya hi figurava Tortosa, donació que li

---

5. L. PAGAROLAS I SABATÉ, *Els templers de les terres de l'Ebre (Tortosa). De Jaume I fins a l'abolició de l'Orde (1213-1312)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1999, I, p. 219. A. VIRGILI, *"Ad detrimentum Yspanie"*, pp. 81-83.
6. L. VALLE, *Di due documenti che riguardano le relazioni di Genova con la Catalogna nel secolo XII*, a "Il R. Liceo-Ginnasio 'C. Colombo' di Genova negli anni 1931-32, 1932-33, 1933-34", Gènova, 1935, extret, p. 16. C. IMPERIALE, *Codice diplomatico*, I, docs. 193, 202, 256. A. VIRGILI, *"Ad detrimentum Yspanie"*, pp. 78-80.
7. CODOIN, IV, doc. 78; C. IMPERIALE DI SANT'ANGELO, *Codice diplomatico*, I, doc. 243. *Liber Feudorum Maior*, doc. 463. Cf. J. VENTURA, *Alfons el Cast, el primer comte-rei*, Barcelona, 1961, pp. 79-82. L'any 1150 el comú donà la seva tercera part de l'illa de l'Ebre a la catedral de Sant Llorenç de Gènova, que n'havia rebut dues terceres parts en el moment de la conquesta: L. VALLE, *Di due documenti*, p. 16.
8. E. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Recull de documents inèdits del rey en Jaume I*, a "I Congrés de la Corona d'Aragó", II, Barcelona 1909, doc. III, pp. 1186-1188. L'edició més recent és a *I libri Iurium*, I-2, docs. 300 i 301. Cf. aquesta qüestió, en el context de les relacions amb Gènova: M. T. FERRER I MALLOL, *Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)*, "Anuario de Estudios Medievales", 10 (1980), pp. 432-433 i ÍDEM, *I mercanti italiani nelle terre catalane nei secoli XII-XIV*, "Archivio Storico del Sannio", 1-2 (1998), pp. 44-46.
9. A. VIRGILI, *"Ad detrimentum Yspanie"*, pp. 53-55. Cf. la donació a *Liber Feudorum Maior*, doc. 466 i la memòria dels béns que els templers tenien a Tortosa abans de la donació, a doc. 467.

fou confirmada l'any 1201 pel seu fill, el rei Pere el Catòlic, quan començaren les dissensions entre tots dos, després de la mort del rei Alfons[10].

Aquesta complicada situació jurisdiccional s'anà clarificant, primer amb la mort de la reina Sança, l'any 1208, que significà el retorn dels béns de la seva cambra al rei; després, amb un pacte entre el comanador dels templers i Ramon de Montcada, el 1215, que reconegué la consenyoria, però amb una preeminència dels templers; posteriorment, però, els litigis foren constants entre tots dos senyors fins que ambdós permutaren els seus drets sobre Tortosa amb el rei Jaume II, l'any 1293 els templers i el 1294 Guillem de Montcada[11]. Des de llavors Tortosa quedà en dependència directa del rei, llevat de les cessions temporals de la ciutat com a garantia de l'esponsalici i cambra d'algunes reines, concretament de les tres esposes de Jaume II, Blanca d'Anjou[12], Maria de Xipre i Elisenda de Montcada[13]. La ciutat fou separada del Patrimoni reial per formar el marquesat de Tortosa, concedit amb molts altres territoris a l'infant Ferran, fill d'Alfons el Benigne i de la reina Elionor de Castella; l'infant posseí la ciutat des del 1329, any de la concessió, fins que fou assassinat per ordre del seu germanastre, el rei Pere el Cerimoniós, el 1363; per falta de descendència de l'infant, el seu patrimoni tornà a la Corona[14]. Després de la mort de l'infant i d'una avinença amb la seva vídua, les rendes del marquesat de Tortosa, i per tant les de l'aljama de sarraïns de Tortosa, formaren part de la cambra de la reina Elionor, esposa del rei Pere el Cerimoniós[15]; a la fi del segle XIV, les aljames de jueus i moros de Tortosa s'integraren a la cambra de la reina Maria de Luna, esposa del rei Martí l'Humà[16].

---

10. J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, ed. A. CANELLAS, I, Saragossa, 1967, p. 272 i p. 304. Cf. la donació del rei Alfons a A.I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995, doc. 161.
11. L. PAGAROLAS, *Els templers*, I, pp. 218-229 i 243-249.
12. ACA, C, reg. 206, ff. 56 r.-57 r. Aquest document, de l'11 de juny de 1309, conté còpia de l'esponsalici de la reina, del 17 de novembre de 1300, per tal d'introduir-hi algunes modificacions.
13. J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, Barcelona, CSIC. Escuela de Estudios Medievales, 1948, pp. 231 i 280.
14. M.T. FERRER I MALLOL, *Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", LXIII (1987), pp. 446-447. Durant algun temps, quan Pere el Cerimoniós accedí al tron, els bens dels germanastres i de la reina foren emparats fins que hi hagué una avinença: *ibídem*, pp. 448-449. Sobre l'assassinat de l'infant cf. IDEM, *La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres*, a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1989, pp. 285-287.
15. U. DEIBEL, *La reyna Elionor de Sicília*, a *Sobiranes de Catalunya*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1928, p. 431.
16. ACA, C, reg. 2336, f. 51 (1399, febrer, 18), publ. per F. MACHO Y ORTEGA, *Documentos relativos a la condición social y jurídica de los moros aragoneses*, "Revista de Ciencias Jurídicas y Sociales", V (1922), pp. 146-147.

La població islàmica de Tortosa en el context català

Després de la conquesta de Tortosa, l'any 1148, obtinguda per capitulació, un bon nombre de sarraïns romangueren a la ciutat mentre que un altre nombre important en degué marxar. Com ha estat assenyalat, no haurien pogut encabir-se, altrament, en un sol barri[17]. No hi ha, per ara, documentació que permeti saber quants eren els que es quedaren. No posseïm llistes de focs sarraïns de Tortosa fins a la fi del segle XV, quan la població islàmica ja havia disminuït molt a causa de l'emigració i per casos de conversió. La moreria de Tortosa, com la de Lleida, era una de les dues moreries urbanes de Catalunya amb una certa importància demogràfica, malgrat que el nombre total de musulmans catalans era molt reduït.

A la fi del segle XV, Catalunya tenia un total de 788 focs musulmans, que no representaven més que l'1'5% del total. Era molt menys nombrosa que la d'Aragó, que comptava amb 5.675 focs moros a la fi de segle sobre un total de 51.056, és a dir l'11'11% del total, o que la del regne de València, que comptava amb uns 17.257 sobre 54.737, cosa que ens condueix a un percentatge del 31'5%.

La població islàmica catalana es concentrava al voltant de Lleida i al llarg de l'Ebre, on algunes localitats, com Benissanet i Riba-roja, continuaven tenint en el s. XV només habitants sarraïns. Examinarem quina era la importància demogràfica de les comunitats islàmiques establertes prop de l'Ebre[18].

Començant per les localitats que pertanyien a les comandes hospitaleres, Riba-roja, que com acabo de dir era íntegrament islàmica, havia anat perdent població. Per la col·lecta del monedatge de 1329, publicat per Pasqual Ortega, sabem que tenia llavors 91 contribuents musulmans i només 5 cristians; el monedatge de 1350, posterior a les grans mortalitats de la Pesta Negra, ja reflecteix una gran pèrdua de població: 33 contribuents moros i 4 cristians a Riba-roja.

---

17. A. VIRGILI, *"Ad detrimentum Yspanie"*, p. 111.

18. Segueixo en aquest apartat el que he exposat a M.T. FERRER I MALLOL, *Las comunidades mudéjares de la Corona de Aragón en el siglo XV: la población*. "VIII Simposio Internacional de Mudejarismo". *De mudéjares a moriscos: una conversión forzada* (Teruel, 15-17 de septiembre de 1999), Teruel, Centro de Estudios Mudéjares. Instituto de Estudios Turolenses, 2002, pp. 27-153, concretament pp. 36-43. Hi vaig poder utilitzar, entre d'altres, el treball de J. IGLÉSIES FORT, *L'empadronament moro a Catalunya als anys 1496 i 1515*, a *Miscel.lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, pp. 269-286.

Ascó tenia el 1329 102 musulmans i 81 cristians, mentre que l'any 1350 també demostra una important pèrdua de població: 85 moros i 48 cristians.

Vinebre resultà poc afectada per les mortalitats si ens atenim a les xifres de població; hi vivien 32 caps de casa musulmans i 28 cristians el 1329, mentre que el 1350 eren 30 i 19 respectivament.

Els fogatges de 1358-59 i de 1378 ofereixen totals de focs molt baixos, 24 i 17, respectivament, a Riba-roja; 75 i 45 a Ascó, mentre que Vinebre arriba a 26 i després només a 18 focs; el monedatge de 1380 sembla mes realista, amb un total de 41 contribuents a Riba-roja, 111 a Ascó, 86 dels quals eren moros i un total de 32 a Vinebre. Malgrat la poca fiabilitat d'aquests fogatges, és evident que s'havia produït una pèrdua molt important de població al llarg del segle XIV respecte a l'any 1329.

En el segle següent, mentre que la població musulmana s'havia recuperat força a Ascó, on hi havia 135 focs moros sobre 164 (82'31%), no havia passat el mateix a Vinebre amb 21 focs sobre un total de 38 (55'26%), ni a Riba-roja, on hi havia només 31 moros.

Miravet i Benissanet també pertanyien als hospitalers. Per tant en tenim notícies pels monedatges que estic comentant. El 1329 Miravet comptava amb uns 201 contribuents moros, segons la hipòtesi de Pasqual Ortega, que ha calculat els noms que podien contenir els primers dos folis del quadern del morabatí, que falten; en aquest mateix moment els contribuents de la veïna Benissanet eren 96. El 1350, immediatament després de la pesta negra, els habitants de Miravet disminuïren, ja que hi apareixen només 129 contribuents; el fogatge de 1358-1359 només indica per a Miravet i Benissanet, conjuntament, 112 focs, menys que Miravet sola el 1350, moment en el qual Benissanet havia tingut 99 contribuents; el fogatge de 1378 proporciona xifres molt baixes, 34 focs a Miravet i 31 a Benissanet, que segurament no són fiables, ja que el monedatge de dos anys després menciona 100 contribuents a Benissanet i 107 a Miravet. La població de Miravet i de Benissanet fou bàsicament musulmana a la Baixa Edat Mitjana, malgrat que Pasqual Ortega ha documentat tres cristians que tenien casa a Miravet en el segle XIII i dos a finals del XV; Pasqual Ortega creu que la disminució de població islàmica que es va registrar en aquests llocs, i també a Ascó, es podria deure al fet que estiguessin massa poblats el 1329 per als recursos existents, mentre que altres llocs propers que ho estaven menys el 1329 guanyaren habitants. Miravet tenia en el

fogatge de 1496, 86 focs de moros sobre 89 (96'62%), mentre que Benissanet en tenia 47 íntegrament islàmics.

També era íntegrament islàmica Vilanova de Mora amb 17 focs en el fogatge de 1496. Les altres localitats de l'Ebre que encara no he esmentat tenien població mixta, però sovint amb percentatges alts de focs musulmans; Flix, per exemple, tenia 31 focs moros sobre un total de 105, amb un percentatge del 29'32%. El lloc havia estat concedit per Ramon Berenguer IV a la família genovesa Della Volta, després fou senyoriu de Teresa Gil de Vidaure i més endavant de la família del Bosc, de Lleida i, els darrers anys del segle XIV, de la família Santcliment, també de Lleida, que el vengueren a la ciutat de Barcelona[19]. Una procuració per a la venda de censals, l'any 1386, fou fermada per 30 caps de casa sarraïns i per 32 caps de casa cristians, cosa que denota una població pràcticament igualada entre totes dues confessions. En canvi, a la fi de segle, els cristians havien augmentat molt mentre que els sarraïns només s'havien mantingut[20].

Garcia, Mora i Tivissa, que també tenien població musulmana, havien format part del senyoriu dels Castellvell, després de la baronia d'Entença i més tard del comtat de Prades, patrimoni dels descendents de l'infant Pere, oncle del rei Pere el Cerimoniós. Garcia tenia 39 focs moros sobre 131 (29'77%), Mora, 51 sobre 182 (28'02%) i Tivissa, 28 sobre 99 (28'28). Cal esmentar també els llocs que pertanyien al terme de Tortosa, Benifallet, amb 27 focs moros sobre 55 (49'09%), Xerta, amb només 1 sobre 65 (1'53%), Tivenys amb 6 sobre 13 (46'15) i finalment Tortosa, que tenia 48 focs moros sobre 981 (4'89%).

La regió de l'Ebre reunia, doncs, l'any 1496, 568 focs dels 788 focs islàmics que hi havia en total a Catalunya.

Suposem que aquesta població no havia variat gaire durant el segle XV. Una venda de censal feta l'11 de gener de 1410 pels sarraïns de Tortosa, juntament amb els de Tivenys, fou fermada per 32 caps de casa de Tortosa i per sis de Tivenys. Les llistes que apareixen en aquesta mena de documents no són mai tan completes com els fogatges perquè probablement només hi figuraven els que tenien més béns i podien respondre del deute; però tenint en compte que cal afegir-hi cases de pobres i de vídues, les xifres que surten no difereixen gaire dels focs de finals de segle.

---

19. M.T. FERRER I MALLOL, *Flix, un port fluvial blader per a Barcelona. La compra de la baronia de Flix i la Palma l'any 1400*. "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia" en curs de publicació.
20. M.T. FERRER I MALLOL, *La població d'Alcarràs, Montagut, Sarroca, Llardecans, Flix i la Palma, dominis dels Santcliment, el 1386*. "Estudis i Documents dels Arxius de Protocols", XX (2002). pp. 75-93.

A Tivenys són els mateixos, mentre que a Tortosa hi ha una diferència notable, de 32 en aquest document a 48 en el fogatge[21].

La moreria de Tortosa. Situació. Privilegis

La ubicació de la moreria de Tortosa ha estat discutida força temps; segons Lapeyre, es trobava al barri actual de Vilanova[22], segons Miravall, en el lloc conegut com el Garrofer[23] i, segons Bayerri, a Remolins[24]. És aquest darrer emplaçament el que està documentat a la Baixa Edat Mitjana.

Una sèrie de documents coincideixen a esmentar Remolins en relació amb els moros de Tortosa. En efecte, una carta de Jaume II dirigida al batlle de Tortosa, Guillem de Ceret, el mes de novembre de 1313, comenta la queixa que l'aljama de Remolins havia fet arribar al rei perquè alguns homes de Tortosa havien entrat a la casa de Facen Jaba contra la voluntat del cadi de l'aljama[25].

Sabem que els obradors dels artesans moros, bé que també els dels jueus, havien d'estar ubicats obligatòriament en el carrer del Mercat, de Remolins, perquè aquesta zona era del domini del rei. Com que aquesta ubicació no es complia ben bé, el fisc reial en sortia perjudicat perquè deixava de percebre les rendes dels obradors[26].

També a Remolins, s'hi trobava la carnisseria on havien de comprar la carn els moros[27]. Són moltes coincidències, doncs, en la menció de Remolins.

---

21. Es tracta de la venda d'un censal de 120 lliures, amb pensió anual de 200 sous, per part dels moros de Tortosa i de Tivenys a un cristià de Tortosa, anomenat Nadal Perelló. Els moros de Tortosa són: Azmet Saragocí, cadi, Azmet Alc...; Mafumet Çafar àlias Faraix; Çaydo Alcayci, major; Çaydo Alfazeni, major; Abdella Moyet; Mafomet Moyet; Çaydo Alcayci, menor; Alí Fayret, àlias Alluix; Abrafim ...; Jafer Moyet; Acen Malquetra; Aulelle Saragocí; Jafie Alfazeni; Obaquer Alcaycí; Jucef Salin[quer?]; Alí Caque; Azmet Beyomer, àlias ...; Çaydo Roget; Faraix Roget; Faraix Alcaycí; Ubeq[er] Fayre; Alí Alpedrós; Mahoma Parascoli i el seu fill Abdella Parascoli; Açmet Stosey, àlias [...]; Abrafim Melquetra; Abdella Maymo[net?]; Alí Çaragocí, major; Abrafim Vellell àlias [...]; Mahomet Binet. Els de Tivenys són: Çaydo Abeçuç, alamí de Tivenys, Ferix Alguinarri; Mahomat Malazet; Mahomet Abeçuç; Muça Beyoner; Alí Carcello: Arxiu Històric Provincial de Tarragona (d'ara en endavant AHPT), Notaris de Tortosa, Jaume Pont, man. 1138, ff. 7 r.-8 r.
22. H. Lapeyre, *Géographie de l'Espagne morisque*, París, SEVPEN, 1959, p. 104.
23. R. Miravall, *Tortosa i els tortosins*, Barcelona, 1969, p. 81.
24. E. Bayerri Bartomeu, *Historia de Tortosa*, Tortosa, 1953-1960, vol. VI, p. 374, vol. VII, pp. 479, 613 etc.
25. La queixa fou recordada pel rei novament el 1316: ACA, C, reg. 158, f. 297 r. (1316. març, 4).
26. ACA, C, reg. 115, f. 394 v. (1300, abril, 17).
27. ACA, C, reg. 171, ff. 25 v.-26 r. (1320, desembre, 18).

La documentació que he manejat no ens proporciona notícies sobre l'existència, i menys la ubicació, dels centres neuràlgics de la moreria, com la mesquita o els banys. Se sap, però, que hi havia uns banys municipals, on s'havien de banyar tant cristians, com jueus o moros, segons els "Costums" de Tortosa i algunes ordinacions posteriors, que destinaren al bany dels moros, tant homes com dones, un dia a la setmana: els divendres. A més, hi ha constància d'altres banys fora de las muralles, que havien de ser compartits també per moros i jueus i per altres persones no especificades[28].

El primer privilegi obtingut pels sarraïns de Tortosa fou el mateix document de capitulació pel qual lliuraren la ciutat al comte Ramon Berenguer IV, l'any 1148, document similar a les capitulacions de Tudela i Saragossa[29]. El comte els donà la seguretat de poder continuar a la ciutat i el seu terme, mantenir un estatut jurídic propi, la religió i les propietats, bé que hagueren d'abandonar el nucli urbà i traslladar els seus domicilis al raval de la ciutat[30]. Els successors del comte Ramon Berenguer IV respectaren aquestes concessions fetes als sarraïns de Tortosa i els atorgaren molts altres privilegis, tot procurant atendre les seves queixes, quan es produïren.

Freqüentment, almenys una vegada a cada regnat, els moros es preocuparen de fer confirmar els privilegis atorgats pels predecessors del monarca regnant, a fi que les concessions no fossin oblidades. Hem localitzat, de moment, la confirmació feta per Jaume II el 13 d'octubre de 1294, quan visità Tortosa, immediatament després, doncs, de les permutes que retornaren a la Corona el domini de la ciutat. La confirmació feia menció especial dels privilegis atorgats pel comte Ramon Berenguer IV, pel rei Alfons el Cast o el Trobador i pel rei Pere el Catòlic i estenia la confirmació a tots els que haguessin concedit els antecessors de Jaume II[31]. Malgrat aquesta confirmació, els sarraïns es queixaven, pocs mesos després, que eren maltractats i oprimits. El rei encomanà al batlle de Tortosa, Bernat de Llibià o Llebià, que els protegís i que no permetés que ningú els molestés contra els seus privilegis i costums, fins que ell pogués anar a Tortosa per ocupar-se'n personalment[32].

---

28. D. Romano, *Los judíos en los baños de Tortosa (siglos XIII-XIV)*, "Sefarad", XL (1980), pp. 57-64.
29. J.M. Font Rius, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, I. Textos. Introducción. Diplomatario. Presentación monográfico-local e índices, Madrid-Barcelona, CSIC. Instituto Jerónimo Zurita. Escuela de Estudios Medievales, 1969, pp. 770-775.
30. CODOIN. IV, pp. 130-135.
31. ACA, C, reg. 194, f. 93 r. (1294, octubre, 13).
32. ACA, C, reg. 100, f. 380 r. (1295, març, 7).

Molt més tard, l'any 1370, Pere el Cerimoniós confirmà els privilegis de Tortosa i inclogué el text de la carta de població atorgada pel comte Ramon Berenguer IV el 1148 i un altre privilegi atorgat per Alfons el Trobador pel setembre de 1180[33]. Una confirmació similar fou concedida per Martí l'Humà el 1408, ampliada amb concessions que responien a queixes concretes dels moros per intromissions d'oficials cristians a les competències dels càrrecs de l'aljama i per intromissions internes dels càrrecs de l'aljama entre ells. Aquesta concessió prohibia, a més, l'exacció d'impostos per l'actuació de joglars o cantants a les núpcies, qüestió de la qual en parlarem novament més endavant[34].

També Alfons el Magnànim confirmà, el 1416, poc després d'accedir al tron, els privilegis concedits a l'aljama de moros de Tortosa pels seus predecessors[35].

L'existència dels privilegis sovint era poc efectiva perquè hi havia gent que obtenia concessions del rei i del primogènit que els vulneraven, amb tots els perjudicis que això comportava per a l'aljama, que havia d'iniciar un llarg recorregut de protestes. Davant les protestes dels moros tortosins, l'any 1375, el rei Pere el Cerimoniós manà al batlle i al veguer de Tortosa que no fessin cap procediment en contra de l'aljama sense examinar primer aquests privilegis[36].

Pocs anys després hi hagué una altra ofensiva contra els privilegis de les aljames, a les quals el rei imposà una mena de comissari o comissionat cristià, tant per a l'aljama de jueus com a la de moros de Tortosa. Segons aquesta disposició, el comissari, una vegada a la setmana, hauria d'anar a l'escola dels jueus o dels moros per tal d'evitar dissensions; hauria de corregir els joves que es comportaven malament, expulsar-ne els vicis, com els cristians que hi tenien tafureria, és a dir, casa de joc, i evitar els abusos del municipi cristià sobre l'aljama; per aquesta tasca tan benèfica Pere Corder havia de cobrar 60 sous anuals de cada aljama. Sembla una disposició creada per donar un benefici a Pere Corder, però era una limitació molt important de la jurisdicció de l'aljama. Per ara no hem trobat la reacció de l'aljama davant d'aquesta agressió a la seva autonomia[37]

33. ACA, C, reg. 918, ff. 114 r.-116 v. (1370, febrer, 1). El darrer privilegi inclòs es troba a ACA, C, pergamí d'Alfons I, 299, còpia de 1247, publ. per R. ARGEMÍ, *Els tagarins a la Ribera d'Ebre al segle XIII*, Tesi de llicenciatura inèdita presentada en el Departament de Filologia Semítica de la Universitat de Barcelona el 1972, p. 103. Publ. a A.I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II rey de Aragón*, doc. 313.
34. ACA, C, reg. 2206, ff. 45 r.-47 v. (1408, setembre, 4).
35. ACA, C, reg. 2585, f. 74 r. (1416, agost, 8)
36. ACA, C, reg. 777, ff. 231 v.-232 r. (1375, setembre, 14).
37. ACA, C, reg. 1267, f. 52 v. (1380, març, 8).

La seguretat de l'Aljama. Un avalot contra la moreria de Tortosa l'any 1383

Sovint s'alaba l'exemplar convivència entre la gent de les diferents religions durant l'Edat Mitjana; aquest clixé és fals; hi havia una forta desconfiança envers els sarraïns, desconfiança que es transformava en violència quan algun perill exterior, cert o suposat, semblava amenaçar la seguretat dels cristians; qualsevol rumor podia concitar llavors un avalot contra els sarraïns. Al regne de València, especialment a les comarques meridionals, els avalots contra els moros solien començar quan corrien rumors, certs o falsos, sobre entrades de sarraïns procedents de Granada[38]. A Tortosa, aquest perill quedava molt lluny, però en temps de guerra amb països islàmics s'hi manifestava també una efervescència contra els sarraïns. L'any 1309, els preparatius per a la croada contra Almeria provocaren la reacció habitual d'odi contra l'infidel, inclosos els sarraïns autòctons. Alguns joves exaltats ("fols jóvens") malparlaven contra els sarraïns de manera amenaçadora i recordaven una persecució de sarraïns feta a Mallorca. Els moros tortosins, temorosos d'ésser atacats, demanaren protecció al rei a través del batlle reial, que féu arribar la seva petició al monarca. Jaume II respongué immediatament al batlle que fes fer una crida amenaçant amb la pena de mort i pèrdua dels béns als que gosessin atacar els sarraïns, que es trobaven sota el seu guiatge[39].

Si no hi havia guerra amb països islàmics, el temor de desembarcaments de gent de galiotes corsàries sarraïnes podia representar el mateix paper de desencadenant d'una reacció xenòfoba. Aquesta por fou la que desencadenà un avalot l'any 1383. Afortunadament, en aquesta ocasió, s'ha conservat un memorial o informe que ens permet seguir tot el procés de formació de l'avalot, des de la por que provoca la presència d'uns sarraïns forasters fins a l'atac a la moreria, que quedà en intent d'assalt perquè l'autoritat municipal pogué desviar els avalotadors. Es tracta d'un informe no datat però que, per diverses coincidències amb les cartes reials que comenten l'avalot de 1383, creiem que és d'aquest any.

---

38. M.T. FERRER I MALLOL. *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1988, pp. 21-31

39. ACA, C, cr Jaume II, caixa 92, núm. 11.285 ([1309], abril, 21, dilluns); reg. 238, f. 74 v.-75 r. (1309, abril, 25). La primera carta no té data, però la indicació del dia de la setmana permet circumscriure les possibilitats als anys 1292, 1298, 1309, 1315, 1320 i 1326, dins del regnat de Jaume II. La perfecta coincidència, d'altra banda, amb el contingut de la resposta del rei, datada el 1309, permet datar-la amb tota seguretat. Sobre l'expedició a Almeria cf. A. GIMÉNEZ SOLER, *Expedición de Jaime II a la ciudad de Almería*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 2 (1903-1904), pp. 290-335, i del mateix autor: *El sitio de Almería en 1309*, Barcelona, 1904.

Els fets es van desenvolupar de la manera següent. Un jove de Tortosa, que anava a la seva vinya fora de la ciutat, trobà fora camí tres sarraïns negres, que segons la seva manera de veure eren molt deformes. Probablement, el noiet havia vist pocs negres i les característiques racials d'aquests homes li provocaren el primer ensurt. El segon ensurt l'originà la sospita que potser eren pirates, malgrat que és possible que fossin exesclaus que demanaven almoina, o esclaus fugitius. El noiet se sobreposà coratjosament a aquests temors i els demanà qui eren, què volien, on anaven i si eren exploradors de pirates. Els tres homes, un dels quals, segons l'informe, era convers, bé que no sembla pas que els seus coneixements del català fossin millors per aquesta causa, intentaren explicar-se primer en una llengua inintel·ligible per al jove i després amb signes. Aquesta impossibilitat d'entendre's encara generà més desconfiança en el jove cristià i contribuí a afermar la sospita que es tractava de gent desembarcada d'una galiota corsària. No sembla haver considerat gaire que, si no l'havien atacat, malgrat trobar-se en superioritat numèrica, no eren perillosos. El noi els deixà i anà a reunir-se amb el seu pare per informar-lo que havia trobat tres moros que anaven cap a la ciutat, que sospitava que procedien de galiotes pirates, tot afegint que potser n'hi havia molts més. Mentre rumiaven què fer i buscaven ajuda, els sarraïns havien continuat caminant i s'havien aturat per beure en una font propera a la ciutat on, segons l'informe, moltes dones anaven a buscar aigua; l'informe assenyala que d'aquestes dones moltes eren noies joves i verges (mulieres et virgines) per tal de fer ressaltar així el perill que els moros suposaven, intentant explicar les reaccions cada vegada més violentes provocades per aquella presència estranya. Algunes dones que anaven a la font s'espantaren molt, efectivament, quan veieren els moros desconeguts i ferotges (sarracenos ignotos et feroces) i tornaren a la ciutat cridant. El jove que els havia trobat tornà a abordar els moros forasters per dir-los que els portaria a la "sala" de la ciutat, és a dir a la cúria municipal, on es decidiria què se'n feia d'ells. Un dels tres sarraïns féu un moviment que fou interpretat com de resistència i les dones començaren a cridar "via fora, que moros hic ha"; començà a moure's avalot a la ciutat com si els desconeguts fossin malfactors i traïdors a la fe cristiana i la gent començà a cridar, contra ells, crits que aquesta vegada l'informe tradueix al llatí: "moriantur canes et hostes proditores", és a dir: morin els cans i enemics traïdors!.

Quan els portaven presos cap a la casa del Consell, un, el que ja havia intentat resistir-se primer, es desempallegà dels captors i fugí; aquesta reacció, ben comprensible perquè ell també tenia por, li resultà fatal perquè la gent el perseguí i el colpejà fins a la mort. Els altres dos, en canvi,

foren lliurats a un dels procuradors de la ciutat sans i estalvis, bé que un havia rebut una ferida d'espasa, sense gravetat, i foren tancats a fi de salvar-los la vida.

Mentrestant, la gent que s'havia reunit començà a cridar que calia anar a la moreria a fi de fer-hi un registre i veure si hi havia amagats sarraïns socis dels que havien estat presos; la turba armada començà, doncs, a dirigir-se cap a la moreria. El procurador, amb l'ajut d'alguns ciutadans i el fill del veguer, intentaren impedir que hi entressin, mentre alguns començaven a cridar "moriantur sarraceni civitatis", és a dir: morin els sarraïns de la ciutat!. Finalment, el procurador aconseguí de convèncer-los que no calia buscar sarraïns forasters a la moreria i que més valia anar-los a buscar fora de la ciutat. Mentre es feia seguir per la turba, el fill del veguer es quedà a la moreria per vigilar-la i protegir-la. El procurador, però, passà primer per la "sala", la casa del consell, on deliberà amb altres pròcers i el batlle i decidiren fer una crida prometent un premi de 50 florins a qui capturés un sarraí bàrbar; s'organitzà llavors l'expedició fora la ciutat, per tot el terme fins a mar, per tal que els avalotadors la seguissin i s'apaivaguessin; així el procurador, que havia demostrat ésser un home hàbil en la contenció i desviació dels sediciosos, aconseguí salvar la moreria[40].

Crec que aquesta exposició dels fets correspon a l'atac contra la moreria de Tortosa de 1383, del qual ens parlen algunes cartes tant del rei com de l'infant. Coincideixen el mes de l'incident, que l'informe assenyala que fou el 19 d'agost, mentre que la primera carta de l'infant que s'hi refereix és del 31 d'agost. La segona coincidència es troba en el nombre i caràcter de les víctimes ja que les cartes indiquen que hi havia mort un sarraí foraster i que un altre havia estat ferit i que després s'havia atacat la moreria; semblen, doncs, prou coincidències per establir un lligam entre aquests documents. La carta de l'infant Joan que acabem de mencionar ordenava al veguer de la ciutat que iniciés una investigació dels fets i que processés els culpables, però reservant a l'infant la sentència definitiva. Una altra carta del primer de setembre ens indica que el rei havia decidit que el governador de Catalunya, el cavaller Pere d'Avinyó, anés immediatament a Tortosa per posar-hi ordre, però l'infant demanà al seu pare que no l'obligués a anar-hi perquè es trobava a Cervera, on hi havia hagut moltes bregues i semblava més greu aquest conflicte que el de Tortosa. Una altra carta del rei, del 31 d'octubre, ja ens mostra com el procés havia

40. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (d'ara en endavant AHCTE), caixa de moros i jueus, quadern de cinc fulls, dos dels quals escrits i tres en blanc.

avançat força i havien estat trobats uns culpables de l'avalot, vint-i-un tortosins, que foren processats. Pel febrer de 1384 el rei constatava que els culpables de l'avalot encara no havien estat castigats i ordenava al batlle de Tortosa que acabés el procés iniciat i condemnés o absolgués els acusats i cités o bandegés els absents. Però, l'endemà, admetia la solució de la composició pecuniària, atès que alguns dels implicats estaven disposats a pagar-la, i manà al batlle que fixés la composició que li semblés oportuna i que lliurés al tresorer del rei els diners que ingressés per aquesta causa[41]. Així, doncs, s'acabà el càstig de l'avalot.

Quatre anys després, les autoritats temien que es produís un nou avalot. Els moros asseguraven que hi havia mals homes a la ciutat que els perseguien i que els acusaven falsament i es queixaven perquè el veguer i els procuradors de la ciutat sovint els creien. El rei manà a les autoritats locals que els defensessin ja que altrament l'aljama es despoblaria[42].

L'any 1398, a causa de la predicació de la Croada per a la flota contra Barbaria, que havia de venjar el saqueig de Torreblanca de dos anys abans, hom temia a Catalunya que les aljames sarraïnes de la vall de l'Ebre podrien ésser atacades per alguns indesitjables que, des de Lleida, anaven cap a València per enrolar-se a l'armada. El governador general de Catalunya, Ramon Alemany de Cervelló, s'havia d'encarregar de llur defensa. El batlle, el veguer i els prohoms de Tortosa també estaven preocupats per la seguretat de la moreria i proposaren al rei diferents solucions. La primera era recollir els moros de la ciutat i terme al castell i la segona emmurallar la moreria, però no li agradà ni una solució ni l'altra i recomanà que fessin vida normal; les autoritats, però, havien de fer una crida prohibint de fer-los mal i anunciant penes molt severes per als infractors. Això no obstant, afegí que, en cas de perill podrien refugiar-se en el castell[43]

Segurament hi havia, l'any 1406, motius per pensar que la moreria corria perill altra vegada. Aquell any s'havia produït una gran alarma perquè des de la primavera hi havia notícies de la preparació d'un estol a Barbaria

---

41. ACA, C, reg. 1729, ff. 139 v.-140 r. i 140 r.-v. (1383, agost, 31 i setembre, 1) i reg. 1105, ff. 15 v.-16 r. (1383, octubre, 31), 53 r.-v. i 56 v. (1384, febrer, 5 i 6), citats a M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 24. Els tortosins processats eren: Simó Negre, Jaume Olzina, Mateu Focentes, Guillem Focentes, Jaume Bruch, fill d'en Ros, Miquel Barceló, Antoni Montfort, fill de l'hortalà, Bernat Gaçol, barber, Domingo Febridor, Guillem Puiggros, Gabriel Veí, Miquel Aguilar, Miquel Juponer, fill d'en Carlar, el fill de na Conuta, en Coscó, pellisser, Eimeric el sastre, l'hortolà Manyà, en Valent, en Pere Sunyol, fill d'en Valença, en Martí, que vivia amb Bernat Garidell i en Pere de na Constança.
42. ACA, C, reg. 1869, f. 4 r. (1387, agost, 2).
43. M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 27.

que es disposava a atacar les illes i les costes catalana i valenciana[44]; pel juny es digué que la flota havia atacat Agde[45], i poc després, pel novembre, dues galeres i una galiota barbaresques prengueren alguns vaixells catalans prop de les Medes i saquejaren Barenys, a tocar de Salou, d'on s'endugueren 50 persones, després de cremar l'església del lloc[46]. Sens dubte aquesta desgràcia, esdevinguda no pas gaire lluny, degué causar impacte a Tortosa. La indignació i la por dels cristians solia descarregar-se en aquests casos contra els sarraïns autòctons, vistos com a potencials enemics. Pel desembre d'aquest any, doncs, el rei Martí manà que fos publicada una crida recordant que l'aljama sarraïna de Tortosa, els seus membres i els seus càrrecs representatius es trobaven sota la protecció del rei i fins i tot autoritzà, si es considerava necessari, que la bandera reial fos hissada en el portal de la moreria, com a signe visible d'aquesta salvaguarda[47].

Els càrrecs de l'Aljama

El cadi.- Com a les altres grans aljames sarraïnes catalanes[48], la de Tortosa era regida per un cadi[49]. En principi, el cadi tenia competències judicials, clarament especificades en el nomenament a favor d'Abubàquer Avinahole, l'any 1216[50]. Havia d'administrar justícia segons "sunna e xara", tal com està documentat a altres aljames, com les d'Oriola, Elx o Elda[51]. Segons la interpretació que es féu de les capitulacions, que havien insistit

---

44. A. CAMPANER Y FUERTES, *Cronicon Mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 a 1800*, Palma de Mallorca, 1881, p. 148. E. AGUILÓ, *Rúbrica dels Llibres de Pregons de la antigua cúria de la governació*, "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", IX (1901-1902), p. 276.
45. ACA, C, reg. 2248, f. 227, publ. per D. GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari del rey en Martí (1396-1410)*, "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", V (1913-1914), p. 594.
46. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Llibre del Consell, 28, ff. 91 v. i 92 v. (1406, setembre, 3), ACA. C. reg. 2249, ff. 146 v.-147 r. (1406, desembre, 18) i AHCTE, Comú, II, carta reial original de 12 de maig de 1407. El rei demanà subvenció a Tortosa per organitzar un estol de cinc galeres per guardar els mars i obtenir presoners moros a fi de poder-los intercanviar amb la gent de Barenys.
47. ACA, C, reg. 2204, ff. 71 v.-72 r. (1406, desembre, 10).
48. En aquest apartat i en el següent sobre la càrrega fiscal, segueixo, en línies generals, el meu article *The Muslim 'aljama' of Tortosa in the Late Middle Ages: Notes on Its Organisation*, "Scripta Mediterranea", XIX-XX (Toronto, 1998-1999), pp. 143-164, però amb ampliacions.
49. Sobre aquesta figura crucial del govern de les aljames cf. J. BOSWELL, *The Royal Treasure: Muslim Communities under the Crown of Aragon in the Fourteenth Century*, New Haven-Londres, Yale University Press, 1977, pp. 77-79. R. I. BURNS, *Islam under the Crusader. Colonial survival in the Thirteenth-Century Kingdom of Valencia*, Princeton, Princeton University Press, 1974, pp. 224-234, 258, 375 i ss.; J. MUTGÉ I VIVES, *L'aljama sarraïna de Lleida a l'Edat Mitjana. Aproximació a la seva història*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals. 1992, pp. 21-22. M.B. BASAÑEZ VILLALUENGA, *La aljama sarracena de Huesca en el siglo XIV*, Barcelona, CSIC. Institución Milá y Fontanals, 1989, pp. 30-31.
50. ACA, C. perg. de Jaume I, 4, inclòs per R. ARGEMÍ, *Els Tagarins a la Ribera de l'Ebre al segle XIII*, p. 95. Publicat després per L. PAGAROLAS, *Els templers*, II, doc. 4. El nomenament fou efectuat pel comanador del Temple i per Ramon de Montcada, senyors de la ciutat.
51. M.T. FERRER I MALLOL, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1988, pp. 59, 62 i 76-77.

molt en la concessió d'administració de justícia d'acord amb les lleis i els jutges propis, i també segons la pràctica seguida durant molts anys, el cadi de Tortosa tenia la jurisdicció civil i criminal sobre els moros de Tortosa, reservada l'execució al batlle; però entre 1374 i 1375 el cadi es queixà perquè el batlle pertorbava l'exercici de la seva jurisdicció criminal i el rei hagué d'intervenir per solucionar la contenció jurisdiccional; concedí que el cadi tenia la jurisdicció que reclamava però n'exclogué la mort o ferides de sarraí a cristià i la coneixença carnal de dona cristiana per sarraí i disposà també que el batlle fos present quan el cadi exercís la jurisdicció criminal[52].

El cadi també tenia altres funcions, com la de recaptar i administrar els impostos. Era una tasca delicada que sovint generava suspicàcies entre els administrats fins al punt que alguns cadis foren denunciats al rei. Pel maig de 1298 l'aljama de moros de Tortosa es queixà al rei perquè dos excadis, "Naunelle" o Eunile Habib i Mahomet Gavarreix o Gabarreig no volien retre comptes a l'aljama de les quantitats de diners que havien rebut o que havien pres en préstec per pagar impostos de l'aljama, com la quèstia, o per a altres objectius no especificats. Naturalment, el rei ordenà al batlle de Tortosa que obligués els dos excadis a retre comptes. Sembla, a més, que fins i tots es posava en dubte la seva capacitat legal de demanar préstecs en nom de l'aljama, sense el consentiment exprés de la mateixa aljama. El motiu de tantes queixes era que l'aljama no volia pagar els préstecs demanats pels excadis, llevat que es demostrés que tenien poders de l'aljama per demanar-los i que els havien utilitzat en benefici de la comunitat[53]. La veritat és que d'alguns d'aquests préstecs se'n conserva còpia entre els pergamins del rei Alfons II; es tracta d'un debitori de 22 lliures jaqueses a favor del ciutadà de Tortosa, Bernat Llorenç, atorgat per Mahomet Gavarreg, cadi de l'aljama de Tortosa, la seva esposa Elfi, Alfag Abinaule, Eunile Habib, Moferrig Abinahomet, alamí de Benifallet, Jucef Abingena, Moferrig Abnelfaqui, Abrafim Abehaudo i Alí, fill de Moferrig Arrahaudi, que actuaven en nom propi i en el de tota l'aljama[54]. El debitori sembla avalat, doncs, per una representació força àmplia del grup dirigent de l'aljama. La protesta posterior es pot deure a un enfrontament entre grups dirigents.

Menys conflictiva degué ésser la actuació del cadi com a notari, de la qual també hi ha alguna referència. No solament feia documents notarials

---

52. ACA, C, reg. 776, ff. 68 v.-69 r. (1375, gener, 5).
53. ACA, C, reg. 110, f. 157 v. (1298, maig, 5) i reg. 111, f. 232 r. (1298, maig 21).
54. ACA, C, Pergamins d'Alfons II, núm. 10 (1291, febrer, 14), publ. R. ARGEMÍ, *Els tagarins de la Ribera de l'Ebre*, pp. 137-138.

entre musulmans sinó també entre moros i cristians. Per exemple, el contracte de comanda d'una quantitat d'oli que Pasqual Cifre confià a dos moros de Tortosa perquè la portessin a Granada, abans de l'any 1321, fou redactat pel cadi en "carta morisca", com diu una reclamació posterior, de 1321, adreçada per Jaume II a l'emir Ismael, fill del rei de Granada, perquè fes retornar aquesta comanda d'oli, valorada en 61 lliures i 12 sous[55].

El cadi tenia un estatut especial, ja que només podia ésser processat si l'acusació es basava en el testimoni de quatre sarraïns "idonis i legítims", segons el nomenament de cadi de 1216, és a dir de gent respectable, a fi d'emparar-lo d'acusacions falses dictades pel rancor d'algú a qui hagués pogut perjudicar en l'exercici del seu càrrec. En cas que delinquís, no podia ésser condemnat per l'autoritat cristiana - en aquell moment els templers i els Montcada - sinó amb el coneixement i assentiment de tota l'aljama de Tortosa i, a més, jutjat segons sunna. Pel que fa a la seva remuneració, la franquícia d'impostos que comportava el càrrec constituïa ja una recompensa notable. Crec que cal interpretar en aquest sentit l'expressió "de cetero tu et omnes res tue sitis liberi, sicut alchaydus debet esse" que figura en aquest mateix nomenament[56]; d'altra banda, està ben demostrat per documentació posterior que els càrrecs de les aljames gaudien de franquícia. En un nomenament de cadi de 1279 hi consta també una remuneració a favor del cadi per part dels senyors de la ciutat, és a dir, dels templers i de Ramon de Montcada - que es comprometeren a lliurar al cadi un cafís i mig de blat cada any[57].

El cadi fou de nomenament senyorial fins que la aljama passà a mans del rei l'any 1294. El primer cadi de Tortosa conegut es deia Mafomet i ho era l'any 1174[58]. El 1207 fou nomenat Alí Abinahole per un representant de la reina Sança i per Ramon de Montcada, amb el consentiment de l'aljama[59]. L'any 1216 el comanador de la Ribera i Ramon de Montcada confiaren el càrrec a Abubàquer Avinahole, probablement parent de l'anterior. La duració d'aquests nomenaments no era indicada i podem suposar que era a beneplàcit de les autoritats i de la mateixa aljama. En canvi, l'any 1279 quan el mestre provincial dels templers i Ramon de Montcada nomenaren Mahomet Gavarreix, fou especificat que exerciria el càrrec deu anys[60]. A vegades, l'elegit era una persona de l'entorn del rei, que regia el càrrec per mitjà d'un substitut. Així, per exemple, l'any 1316 el càrrec fou per a

55. ACA, C, reg. 173, f. 204 r.-v. (1321, juliol, 20).
56. L. PAGAROLAS, *Els templers*, II, doc. 4.
57. L. PAGAROLAS, *Els templers*, II, doc. 138.
58. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 159, publ. per R. ARGEMÍ, *Els tagarins*, p. 109.
59. L. PAGAROLAS, *Els templers*, I, p. 46.
60. L. PAGAROLAS, *Els templers*, I, p. 46 i II, docs. 4 i 138.

Haçon, fill del difunt Abrahim, l'escrivà del manescal del rei, que no pensava instal·lar-se a Tortosa sinó posar-hi un substitut i gaudir d'unes rendes[61]. Aquesta petita intriga de palau relegà un home que residia a Tortosa i que era adequat per al càrrec, Hamet Saragocí, que obtingué el mateix càrrec a l'aljama de València, que era menys important en nombre de membres que la de Tortosa[62]. Al cap de pocs anys, el 1321, ja aconseguí que el rei reconegué els seus mèrits i li concedís el càrrec a Tortosa, primer a beneplàcit i poc després amb caràcter vitalici a partir de 1324[63].

El càrrec tornà a mans d'un altre membre de la mateixa família a la fi del segle XIV, Azmet Saragocí, que també el va obtenir amb caràcter vitalici l'any 1396, per defunció de qui l'ocupava. El rei Martí l'Humà l'hi confirmà pel juliol de 1397, poc després del seu retorn de Sicília[64]; continuava essent el cadi de Tortosa el 1410[65].

Malgrat que el nomenament de cadí era competència del rei, l'any 1433 el batlle de Tortosa revocà el càrrec a qui l'ocupava i en nomenà un altre. L'aljama de Tortosa protestà per la intromissió i per la inobservança dels seus privilegis. La reina lloctinent, Maria de Castella, amonestà el batlle, Bartomeu Doménec, per aquest motiu i perquè havia fet venir un cadi de València, ja que el fur i els costums judicials eren diferents a València i a Tortosa, precisió que és molt interessant. Examinats els privilegis dels moros de Tortosa pogué comprovar-se que, efectivament, el nomenament del cadi o la revocació eren competència exclusiva del rei o de la reina en nom seu. La reina ordenà, doncs, al batlle que tornés el càrrec de cadi al destituït i que des de llavors procedís sempre aconsellat pel seu assessor jurista, que l'acompanyava quan presidia el tribunal[66].

L'alamí.- L'alamí no tingué la mateixa importància a totes les comunitats islàmiques de la Corona d'Aragó. En principi, l'alamí dirigia la comunitat local i la representava davant del rei o del senyor i en els litigis, tant a València com a Aragó, bé que la importància del seu paper és discutit, especialment en relació al cadi, que pren cada vegada més importància a la Baixa Edat Mitjana[67]. A Catalunya, l'alamí no apareix mai entre els diri-

---

61. ACA, C, reg. 232, ff. 229 v. i 230 r. (1316, maig, 27).
62. ACA, C, reg. 232, f 340 v. (1316, maig, 21).
63. ACA, C, reg. 233, f. 146 r. (1321, gener, 1) i f. 246 r. (1324, maig, 10).
64. ACA, C, reg. 1916, f. 165 v. (1396, març, 6) i reg. 2114, f. 28 r. (1397, juliol, 5).
65. AHPT, Notaris de Tortosa, Jaume Pont, man. 1138, f. 7 r. (1410, gener, 11).
66. ACA, C, reg. 3125, f. 60 r.-v. (1433, desembre, 18).
67. R.I Burns, *Colonialisme medieval. Explotació postcroada de la València islàmica*, València, Tres i Quatre, 1987, p. 328 (Trad. de *Medieval Colonialism*, Princeton U.P., 1975). J. Boswell, *The royal Treasure*, pp. 88-90. Els estudis d'aljames locals, però, estan demostrant una presència molt àmplia de

gents de les dues aljames reials, la de Lleida i la de Tortosa en els segles XIV i XV. A la de Lleida, en el segle XIII, el càrrec d'alamí apareix unit, en la mateixa persona, al de cadi; després el càrrec no es menciona més[68]; és el cadi qui dirigeix totes dues aljames; entre ell i els adelantats devien assumir les funcions de l'alamí. Només apareix la figura de l'alamí a les localitats petites del territori de Tortosa. Per exemple, tenim documentat l'alamí de Benifallet, Moferrig Abinahomet, l'any 1291[69], i l'alamí de Tivenys, el 1410, Çaydo Abeçuç[70]; suposem que era així perquè mentre el cadi havia d'ésser un home d'estudis, que conegués la sunna i la xara, a fi de poder jutjar, l'alamí només havia d'ésser una persona assenyada i justa per poder exercir la seva missió, percebre els impostos i distribuir la càrrega fiscal entre els membres de la comunitat, quan eren globals, d'una manera equitativa. Els homes preparats per a poder dur a terme les tasques del cadi no abundaven gaire.

El salmedina.- Havia estat un càrrec important a les aljames en el segle XIII, però en el segle XIV s'havia convertit en un ajudant del cadi. A Tortosa està documentada l'existència d'un salmedina a l'aljama des del 1174, moment en què el càrrec era ocupat per un tal Nage[71]. Les seves competències variaven molt entre els diferents llocs; la vigilància del mercat havia estat una de les tasques principals[72], però a Tortosa, des del segle XIII, hi havia tensions entre el cadi i el salmedina perquè se sobreposaven les competències respectives. Aquesta contenció jurisdiccional és visible en el nomenament com a cadi d'Abubàquer Avinahole l'any 1216; en aquesta ocasió, els senyors de Tortosa recomanaren al cadi que no s'immiscís en les competències del salmedina, com tampoc aquest darrer no havia d'immiscir-se a les del cadi[73]. Durant un temps no tenim constància de més tibantors entre tots dos càrrecs. El nomenament del calafat Mahoma Capo per a aquest càrrec l'any 1386, nomenament confirmat per Joan I poc després, no denota cap tensió[74].

La tensió sorgí tres dècades després, cap al 1408, amb l'algutzir cristià, que intentava prendre competències al salmedina, cosa que es devia al

---

l'alamí. Cf. també M.V. FEBRER ROMAGUERA, *Las morerías valencianas y la organización de sus aljamas*, "Anales de la Real Academia de Cultura Valenciana". Segunda época, 67 (1991), pp. 117-167.
68. J. MUTGÉ, *L'aljama sarraïna de Lleida*, pp. 22-35.
69. ACA, C, Pergamins d'Alfons II, núm. 10 (1291, febrer, 14), publ. R. ARGEMÍ, *Els tagarins de la Ribera de l'Ebre*, pp. 137-138.
70. AHPT, Notaris de Tortosa, Jaume Pont, man. 1138, ff. 7 r.-8 r.
71. ACA, C, Pergamins d'Alfons I, núm. 159, publ. per R. ARGEMÍ, *Els tagarins a la Ribera d'Ebre*, p. 109.
72. R. I. BURNS, *Islam under the Crusader*, pp. 235-237.
73. ACA, C, Pergamins de Jaume I, núm. 4, publ. per R. ARGEMÍ, *Els Tagarins a la Ribera d'Ebre*, p. 95. Publ. per L. PAGAROLAS, *Els templers*, II, doc. 4.
74. ACA, C, reg. 1912. ff. 147 v.-148 r. (1387, març, 26).

fet que tots dos càrrecs eren el braç executor d'un jutge, però de dos jutges diferents, l'un del de la comunitat sarraïna, el cadi, i l'altre del jutge cristià. Martí l'Humà hagué de precisar que cap algutzir havia d'intervenir en res que fos competència del salmedina, ni viceversa, de la mateixa manera que cap batlle cristià, jueu o moro no podria tenir potestat en coses que fossin competència del cadi[75].

Els adelantats.- L'aljama també comptà amb un o dos adelantats, bé que les notícies que en tenim són tardanes. Sembla que les seves funcions eren similars a la dels "jurats" de les "universitats" o municipis cristians. En alguns llocs eren escollits per l'aljama i en d'altres pels adelantats cessants; en molts llocs rebien el nom de "vells"[76]. Les competències i la durada de govern són molt variables d'un lloc a un altre[77].

Per ara, les notícies recollides sobre els adelantats de l'aljama tortosina situen les seves actuacions dins de l'àrea de l'economia de l'aljama: negociació de pagament de tributs, col·lecta i pagament d'alguns impostos de l'aljama, venda o amortització de censals, és a dir, el control del deute públic emès per l'aljama, deute que servia per disminuir l'impacte d'algunes contribucions grosses demanades a l'aljama i difuminar-lo al llarg d'alguns anys. En tenim alguns exemples: l'any 1389, un adelantat, Çayd Alqueya, intervingué en la negociació del pagament a terminis dels tributs deguts per l'aljama al rei[78]; el 1399 la reina Maria de Luna reprengué Guillem Gocet, un comissari designat pel rei, perquè obligava les aljames de jueus i moros de Tortosa a mostrar-li els comptes dels impostos pagats, malgrat que el rei li havia manat que no exercís la seva tasca en aquestes aljames perquè pertanyien a la reina; Maria de Luna envià aquesta carta del rei als adelantats de les aljames de jueus i moros de Tortosa; aquesta notícia, doncs, posa de nou l'adelantat en relació amb l'administració econòmica de l'aljama[79]. Pel maig de 1400, novament el rei es dirigí als adelantats de l'aljama mora de Tortosa per un afer de caràcter econòmic: l'autorització per amortitzar els censals morts venuts a preu baix i pensió anual alta i vendre altres censals a preu més alt i pensió anual més baixa,

---

75. ACA, C, reg. 2206, ff. 45 r.-47 v. (1408, setembre, 4).
76. M. T. FERRER, *Les aljames*, pp. 59-62 i 78.
77. F. MACHO Y ORTEGA, *Condición social de los mudéjares aragoneses (s. XV)*, Memoria de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Zaragoza, 1922-23, pp. 158-159. Cf. també F.A. ROCA TRAVER, *Un siglo de vida mudéjar en la Valencia medieval (1238-1338)*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", V (1952), p. 128. J. BOSWELL, *The Royal Treasure*, p. 72. R. I. BURNS, *Islam under the Crusader*, pp. 394-398; J. MUTGÉ, *L'aljama sarraïna de Lleida*, pp. 17-21. B. BASAÑEZ, *La aljama sarracena de Huesca*, pp. 22-23.
78. ACA, C, reg. 1871, f. 111 v. (1389, gener, 25).
79. ACA, C, reg. 2337, f. 86 (1399, octubre, 23), publ. per F. MACHO Y ORTEGA, *Documentos relativos a la condición social y jurídica de los moros aragoneses*, pp. 148-149.

a fi de poder pagar l'amortització; cal notar que aquesta vegada el rei menciona els adelantats en plural, cosa que indica que no hi havia un sol adelantat, sinó com a mínim dos[80], mentre que el 1406 apareix un sol adelantat, esmentat pel seu nom, Homado Alquena, en un requeriment notarial presentat al cadi, Azmet Saragocí, al susdit adelantat i al síndic Çayd Alfaceni perquè paguessin un censal degut per l'aljama[81]. El 1410 apareix com a adelantat Mahomat Çafar[82].

Els càrrecs religiosos.- Les notícies sobre aquests càrrecs són molt escasses perquè les nostres fonts d'informació són primordialment les reials i els monarques no s'adreçaven més que als oficials amb responsabilitats fiscals, governatives i judicials de l'aljama. Malgrat tot, sabem que Azmet Saragocí podia ésser alfaquí o potser sabasala l'any 1381 ja que un document l'esmenta com a "capellà"; després comentarem el motiu pel qual la cancelleria reial s'ocupà d'ell[83]. També tenim notícia d'un sabasala, és a dir de l'encarregat de dirigir l'oració a la mesquita. Aquest sabasala s'anomenava Bayte i era un captiu del senyor de l'Aldea, Pere Marí. Fou elegit sabasala pels moros de l'Aldea i acordà la seva manumissió amb Pere Marí, però fugí a Lleida, amb la muller i un fill, sense pagar-ne res[84]. Ignorem l'origen d'aquest Bayte, però no era infreqüent una elecció com aquesta si els moros d'un lloc sabien que un sarraí captiu tenia una formació adequada per a ocupar un càrrec religiós.

La càrrega fiscal

Els musulmans, com els cristians, estaven obligats a pagar impostos ordinaris, directes o indirectes, i tributs extraordinaris motivats per guerres, matrimoni del rei, coronació etc. Entre els impostos ordinaris directes figuren la quèstia o peita, la cena i el monedatge, bé que no ens ocuparem d'aquest darrer impost per falta d'informació localitzada a Tortosa. A més, els moros estaven obligats a pagar alguns tributs específics, derivats de la tradició fiscal pròpia: "sadache", dret de bodes etc. L'any 1427, l'administració reial resumia els drets que pagaven els moros de Tortosa en aquesta llista: "sadaga dels moros", peita, demanda ordinària, de 2 sous per lliura cada any, forn del mercat i dret del cabeçatge que pagaven

80. ACA, C, reg. 2194, f. 157 r. (1400, maig 22).
81. AHPT, Notaris de Tortosa, Jaume Pont, man. 1136, f. 53 v. (1406, juliol, 18).
82. AHPT, Notaris de Tortosa, Jaume Pont, man. 1138, f. 26 r. (1140, agost, 16).
83. M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, pp. 35-36.
84. ACA, C, reg. 127, f. 67 v. ([1303], abril, 9).

jueus i moros[85]. No sembla una llista completa, com veurem. A més d'aquests tributs havien de pagar, si no tenien franquícia, els impostos generals de circulació de mercaderies, com lleudes i peatges; de les franquícies de lleuda de què gaudien coneixem, per ara, la que tenien a Mallorca, com els cristians de Tortosa, des de la conquesta; el 1316 es queixaven, però, perquè no els era respectada i Jaume II hagué d'interceedir prop del rei Sanç de Mallorca perquè el privilegi els fos observat[86]. Una mica abans, el mateix rei Jaume II havia concedit als sarraïns de Tortosa franquícia de lleudes, però només durant quatre anys, en consideració a la pobresa de l'aljama[87].

Els sarraïns de Tortosa havien de pagar igualment drets específics que també afectaven els cristians, com ara el quarantè, que gravava la venda de productes silvícoles com la fusta tallada als boscos comuns o la pega, que hi era elaborada[88]. Del pagament del quarantè sobre la fusta per part dels moros n'hi ha constància a mitjan segle XII, a través del plet que enfrontà el comte Ramon Berenguer IV i Guillem Ramon de Montcada[89]. També n'hi constància l'any 1298, ja que el producte fou dedicat a la reparació dels murs i del castell de Tortosa[90].

Cal assenyalar que les fonts per estudiar la fiscalitat a l'aljama tortosina no són gaire abundoses perquè durant molt de temps l'aljama de moros de Tortosa formà part de cambres de reines o del patrimoni d'infants, per la qual cosa les demandes que li eren dirigides desapareixen dels registres de la cancelleria reial i només accidentalment trobem notícies que il·luminen algun aspecte de les seves contribucions. Ni tan sols podem comptar amb l'útil ajut de l'inventari de rendes reials publicat per M. de Bofarull i que havia estat redactat el 1315. Les rendes de Tortosa no hi

---

85. ACA, RP, MR. reg. 1047, f. 70 r. No he trobat referències documentals sobre el dret de cabeçatge a Tortosa.
86. ACA, C, reg. 160, f. 127 r.-v. (1316, maig, 19).
87. ACA, C, reg. 196, f. 232 v. (1298, maig, 21). Publ. per R. MAYORDOMO FONT, *Notas históricas sobre la carnicería de la aljama sarracena de Tortosa (siglo XIV)*, a *Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Centre d'Estudis Medievals de Catalunya i Institució Milà i Fontanals, CSIC, 1989, doc. 1.
88. Els Costums de Tortosa asseguraven l'accés als productes silvícoles, però distingien entre fusta per al consum domèstic dels veïns, que era un empriu franc, i la que es venia a forasters, que havia de pagar el quarantè: *Costums de Tortosa*, edició crítica a cura de J. MASSIP I FONOLLOSA, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, p. 8 (lib. 1, rubr. 1-5). Em vaig referir a aquest impost a M.T. FERRER I MALLOL, *Emprius i béns comunals a l'edat mitjana*, a *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, edició a cura de J.J. BUSQUETA, E. VICEDO, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, p. 37-38 i 47.
89. *Liber Feudorum Maior*, docs. 464, 465.
90. ACA, C, reg. 264, fol. 429r-v. (1298, juny, 7).

figuren perquè eren en mans de la reina[91]. Hi ha, però, un capbreu de les rendes reials de Tortosa posterior, de 1373[92].

La quèstia o peita.- La quèstia o peita, també denominada alfarda entre els moros del regne de València, era una contribució directa de caràcter local i global, és a dir, el rei demanava una quantitat fixa anualment a cada municipi i a cadascuna de les comunitats locals de jueus o moros dels seus regnes. Cada comunitat repartia després l'impost entre els seus membres segons la riquesa de cadascú[93]. La quèstia fou demanada als moros de Tortosa des del regnat d'Alfons I, l'any 1174, que la fixà en 400 masmudines d'or, pagadores en quatre terminis; fou feta la reserva que aquesta quantitat podria augmentar o disminuir segons els increments o pèrdues de població que tingués l'aljama; A. Virgili interpreta que els fou imposada a canvi de no exigir-los sofres, de les quals, però, els sarraïns ja estaven exempts[94]. Més tard, el 1287, uns comptes entre l'orde del Temple i el rei ens mostren com els impostos de Tortosa eren compartits per l'orde amb el rei, que en percebia un terç. Els comptes corresponen a un sol mes; la quèstia d'aquest període pujà a 80 sous, dels quals l'orde pagà al rei 26 sous i 8 diners. A l'any, la quèstia dels sarraïns suposava, doncs, 960 sous[95]. L'any 1294, després del retorn de la ciutat de Tortosa a la Corona, Jaume II volgué celebrar-ho amb concessions a l'aljama sarraïna, a la qual atorgà la franquícia de quèstia i altres impostos nous durant cinc anys, per tal d'ajudar els moros del lloc en les dificultats econòmiques que patien. Calgué renovar la concessió l'any 1298 perquè el batlle no respectava aquesta franquícia[96].

L'any 1373, la quèstia pujava a 1000 sous[97], però el 1386 la contribució dels dos anys anteriors fou rebaixada a 600 sous anuals, és a dir, a un total de 1.200; no sabem si fou una rebaixa temporal perquè, com diu la concessió, els moros de Tortosa estaven oprimits per diverses despeses, o si era causada per una pèrdua de població i per tant fou més duradora[98].

---

91. CODOIN, vol. XXXIX. Barcelona. 1871.
92. ACA, RP, Batllia General de Catalunya, classe 2ª, Bg 2, Bl 1, comentat per P. ORTEGA, *La fiscalidad mudéjar en Cataluña*, a *V Simposio internacional de mudejarismo. Actas* (1990), Teruel, Instituto de Estudios Turolenses, 1991, pp. 173, 179, 180-182.
93. M.T. FERRER, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola*, pp. 123-130. J. MUTGÉ, *L'aljama sarraïna de Lleida*, pp. 122-125.
94. ACA, C, pergamí 159, publ. a CODOIN, VIII, doc. XVI, p. 52 i també per R. ARGEMÍ, *Els tagarins a la Ribera de l'Ebre*, p. 109 i per A.I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II, rey de Aragón*, doc. 170. Segons aquesta autora el pergamí és el núm. 138, de la carpeta 44. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie*, pp. 127-128.
95. ACA, C, Pergamins de Tortosa, armari 4, núm. 17. Publ. per L. PAGAROLAS, *Els templers*, II, doc. 156.
96. ACA, C. reg. 194, ff. 125 v.- 126 r. (1294, desembre, 19) i reg. 110, f. 154 v. (1298, maig, 5).
97. P. ORTEGA, *La fiscalidad mudéjar en Cataluña*, p. 180.
98. ACA, C, reg. 848, f. 76 v. (1386, març, 14).

La cena. Aquest impost responia en el seu origen a l'obligació de mantenir el rei i la seva comitiva, quan passava per una vila o ciutat, però es convertí en un tribut ordinari i general, ja que afectava tant a cristians com a sarraïns. No va fer desaparèixer, però, l'obligació de proporcionar àpat al rei, quan passava realment per una localitat i per això es distingí entre cena d'absència, o simplement cena, i cena de presència.

Malgrat que durant el segle XIII el senyoriu del rei a Tortosa es reduïa a un terç de la ciutat i una part de les rendes, la Corona intentà continuar recaptant la cena. El 1284, el primogènit del rei Pere, Alfons, exigí a Ramon de Montcada, senyor de Fraga, que era un altre dels senyors de la ciutat, que no impedís la col·lecta de la cena a jueus i moros, però tant aquest noble com els moros asseguraren que no estaven obligats a pagar la cena, motiu pel qual, mentre s'estudiava la qüestió, l'infant accedí a demorar-ne l'exacció[99].

Després del traspàs de tota la jurisdicció i senyoriu de Tortosa a mans del rei el 1294, tots aquests impostos tornaren a entrar plenament en vigor. Com ja hem comentat quan hem comentat l'exacció de la quèstia, els moros de Tortosa aconseguiren, amb el pretext de la pobresa que patien, que el rei Jaume II els concedís, durant cinc anys, franquícia de cena, quèstia, i altres exaccions noves que hom els exigia, però no tingueren tant d'èxit a l'hora de fer respectar aquesta concessió pel batlle i sabem que, pel maig de 1298, s'havien queixat perquè aquest oficial els exigia el pagament d'aquells impostos; el rei hagué, doncs, de notificar novament la concessió de la franquícia[100]. L'any 1303, la cena dels moros de Tortosa quedà fixada en 200 sous anuals, segons una concessió de la reina Blanca, que rebaixava la contribució a la qual estaven obligats anteriorment. La reina Blanca havia tingut concedida l'aljama de moros de Tortosa com una de les rendes de la seva Cambra, que servia per mantenir la seva casa. La concessió que havia fet als moros fou confirmada per Jaume II, després de la seva mort, el 1311[101]. A les darreres dècades del segle XIV, el 1382, el rei Pere el Cerimoniós concedí a l'aljama de Tortosa que per cena de presència no haguessin de pagar més que 200 sous barcelonesos anuals; així, doncs, la cena de presència també havia esdevingut impost

99. ACA, C, reg. 62, f. 104 r. (1284, desembre, 8) i 132 v. (1285, març, 9), publ. R. ARGEMÍ, *Els tagarins a la Ribera de l'Ebre*, pp. 130-131
100. Cf. nota 96.
101. La concessió, del 3 de gener de 1303, fou confirmada el 1311: ACA, C, reg. 207, f. 205 v. (1311, febrer, 18).

ordinari, igualant-se doncs amb la quantitat que pagaven per cena d'absència[102].

Els procuradors o governadors dels regnes també intentaren obtenir aquesta contribució, com a representants del rei, quan visitaven les diverses poblacions, per exemple el noble Ramon Folc de Cardona la demanà l'any 1297 com a procurador de Catalunya. Les aljames de moros i de jueus de Tortosa se'n queixaren al rei, que hagué d'aclarir que ni jueus ni moros no estaven obligats a pagar cena als procuradors o governadors i pregà a Ramon Folc que, després de comprovar que era així, desistís de demanar res per aquest concepte ni a les comunitats de moros i jueus de Tortosa ni a les de Lleida[103]. En canvi es consolidà l'obligació de pagar cena al primogènit, que era també governador general dels regnes. Aquesta cena pujava, a la fi del segle XIV, a 66 sous i 8 diners. El rei Martí l'Humà havia cedit el pagament d'aquesta cena del primogènit a sor Graïda de Torrelles, monja clarissa del convent de Sant Daniel de Barcelona, però el 1413 l'infant Alfons, després Alfons el Magnànim, la reclamà, ja que li corresponia com a primogènit del rei Ferran d'Antequera[104].

Contribucions específiques dels moros.- Els primers impostos que trobem mencionats a la capitulació dels moros de Tortosa, el 1148, i que els musulmans haurien de pagar al comte són el delme de tots els fruits i de les "alçatas", impost del qual no es dona el nom islàmic però que P. Ortega interpreta com a impost sobre totes les collites en general o totes les coses produïdes[105], i l'"açadaga" que havien de pagar per llurs ovelles[106]. Aquest darrer impost el trobem mencionat a molts altres llocs amb els noms de "sadacha", sadaque, o atzaque. Soha Abboud Haggar, que ha fet un estudi molt interessant sobre els impostos documentats en el món islàmic i una comparació amb els impostos que pagaven les comunitats musulmanes sotmeses al poder dels cristians, assenyala que aquest impost és l'almoina (*al zaqat*) establerta per l'Alcorà amb caràcter personal i que afectava tots els béns que generaven guany. Els juristes distingien entre els béns exposats a la vista, bàsicament bestiar, cereal, fruites i verdures, i els béns ocults, or, plata i béns destinats al comerç; tots aquests

---

102. ACA, C, reg. 1518, f. 101 v. (1382, desembre, 10). Aquesta concessió fou confirmada per l'infant primogènit Joan: reg. 1689, f. 173 r.-v. (1384, maig, 26).
103. ACA, C, reg. 106, f. 151 r.-v. (1297, desembre, 16). Sobre la cena: L. KLÜPFEL, *El règim de la Confederació catalano-aragonesa a finals del s. XIII*, "Revista Jurídica de Catalunya", XXXV (1930), pp. 99-100.
104. ACA, C, reg. 2450, f. 169 r. (1413, gener, 30).
105. P. ORTEGA, *La fiscalidad mudéjar en Cataluña*, p. 175, nota 8.
106. CODOIN, IV, pp. 130-131.

darrers béns estaven gravats amb un 2'5% del seu valor si superaven un mínim lliure[107].

Les dues mencions d'impost, el delme i l'"açadaga", a les capitulacions de Tortosa es referien, doncs, a impostos perfectament regulats per l'Islam com a almoina obligatòria; les collites de gra i fruits pagaven delme, com també els béns comercials, mentre que el bestiar pagava taxes fixes segons barems per a cada espècie. El nom d'atzaque o "açadaga" quedà lligat només a l'impost sobre el bestiar. El que gravava el bestiar menut pujava, generalment, a un diner per cap, bé que a Tortosa, com veurem, quedà fixat en una quantitat anual[108]. L'impost sobre altres béns fou conegut més aviat com el dret de cadascun d'aquests productes. Les capitulacions de Tortosa no eren gaire precises pel que fa a la tributació dels sarraïns. En la pràctica dels anys següents s'anaren concretant i podem constatar com la major part dels productes agraris pagaven una part de la collita, generalment un quart, bé que també hi ha terços, sisens o octaus, que probablement ja era el que pagaven abans de la conquesta[109].

Els moros de Tortosa eren una comunitat urbana, que per tant proporciona poques notícies dels drets sobre productes agraris, derivats també d'aquest impost islàmic sobre els béns que generaven guany; cal buscar aquestes referències agràries a la tributació dels petits llocs del terme, com Benifallet. Hi ha una excepció de tribut agrari cobrat a Tortosa, reveladora d'una de les principals produccions de la comarca, l'impost per gerra d'oli. Segons el capbreu de 1373, aquest impost i el de çadega incloïen altres drets, com 400 sous per llenya, 400 més de contribució per la muralla i les gallines, per la cera etc.[110].

A finals del segle XIV, els impostos de çadega i de gerra o cànter d'oli (que ja comprenien altres contribucions) s'unificaren en el pagament d'una quantitat fixa de 1500 sous, amb el nom de "çadega", després d'una avinença amb la reina Elionor de Sicília; aquesta quantitat s'havia de pagar en tres terces[111]. A vegades l'aljama, al·legant la seva pobresa, aconseguí rebaixes en aquest impost, com l'any 1376, en què Pere el Cerimoniós concedí rebaixar 300 sous d'aquesta xifra durant tres anys, de manera que

---

107. S. ABBOUD HAGGAR, *Leyes musulmanas y fiscalidad mudéjar*, a *Finanzas y fiscalidad municipal*, León, Fundación Sánchez Albornoz, 1997, pp. 170-171.
108. P. ORTEGA, *Musulmanes en Cataluña. Las comunidades musulmanas de las encomiendas templarias y hospitalarias de Ascó y Miravet (siglos XII-XIV)*. Barcelona, CSIC. Institución Milá y Fontanals, 2000, pp. 85-86.
109. P. ORTEGA, *La fiscalidad mudéjar en Cataluña*, pp. 178-179.
110. P. ORTEGA, *La fiscalidad mudéjar en Cataluña*, pp. 179-180.
111. ACA, C, reg. 777, f. 253 r.-v. (1375, setembre, 7). Després de la mort de la reina, els sarraïns ja tenien queixes contra els arrendadors de l'impost.

els moros només haguessin de pagar 1.200 sous anuals. La rebaixa fou renovada el 1384, aquesta vegada per quatre anys i per la mateixa quantitat, en atenció als deutes que els oprimien[112].

Dins del món islàmic hi havia, com en el cristià, exaccions en espècie que calia lliurar al terratinent o a l'autoritat i treballs comunitaris, bàsicament per a manteniment de castells i muralles, que s'anomenaven al-sahar o al-suhra, terme que en els textos cristians es transforma en el mot "sofres"[113]. Les capitulacions de 1148 havien declarat els sarraïns de Tortosa francs d'aquestes prestacions: "Et non faciant illos de Tortoxa nulla açofra nec illos homines nec suas bestias"[114], però poc després, Guillem Ramon de Montcada començà a demanar-los joves i tragines, conducció d'embarcacions i de molins flotants riu amunt etc., prestacions que entraven dins la categoria de les "sofres"; el comte Ramon Berenguer, lleial a la seva concessió, li prohibí que els demanés impostos nous[115].

En els tres darrers segles de l'Edat Mitjana no tenim referència de sofres a Tortosa, bé que trobem prestacions en espècie, concretament d'oli i de diners per a la reparació de les muralles a la fi del segle XIII[116]. Un segle després, el municipi cristià volia obligar els sarraïns a fer la vall de la muralla, cosa que sí que hauria entrat clarament dins del concepte de sofra[117]. De fet, l'any 1371 el rei Pere el Cerimoniós havia dictaminat que els moros de Tortosa havien de contribuir amb la ciutat només en les obres de muralles i valls, en les guardes i en la defensa[118]. Pasqual Ortega ha trobat que el 1373 pagaven 1000 sous per al manteniment del castell[119].

Guillem Ramon de Montcada també havia exigit als sarraïns el lliurament de gallines diverses vegades a l'any i de llenya, al·legant que era un costum antic[120], més tard no tenim notícies sobre aquestes prestacions, però devien existir perquè hi ha reclamacions de franquícia. L'any 1298, Mahomet Gabarreig o Gavarreix es queixà de la inobservança de l'exempció dels impostos de gallines i llenya que li havia estat concedida pel Temple i per Ramon de Montcada, llavors senyors de la ciutat. Hom li reclamava aquests drets pels honors que tenia a Tortosa[121]. El dret de gallines, que

---

112. ACA, C, reg. 929, f. 195 r. (1376, novembre, 19), reg. 943, f. 23 r.-v. (1384, febrer, 17).
113. S. Abboud Haggar, *Leyes musulmanas y fiscalidad mudéjar*, pp. 182-183.
114. CODOIN, IV, p. 133.
115. A. Virgili, *Ad detrimentum Yspanie*, p. 127.
116. ACA, C, reg. 264, fol. 429r-v. (1298, juny, 7).
117. AHCTE, Provisions, vol. XIX, f. 22 v.
118. ACA, C, reg. 920, f. 96 r.-v. (1371, febrer, 20).
119. P. Ortega, *La fiscalidad mudéjar en Cataluña*, p. 180.
120. A. Virgili, *Ad detrimentum Yspanie*, p. 127.
121. ACA, C, reg. 107, f. 266 r. (1298, març, 1).

solien pagar els moros a molts llocs, una gallina per casa, és molt interessant des del punt de vista dels estudis demogràfics perquè és com una mena de fogatge anual; per ara, però, no en tenim llistes de pagament a Tortosa perquè, com acabem de dir, aquesta contribució fou fixada en una quantitat anual i unificada amb altres drets en una de sola[122].

Una altra exacció que, de moment, sembla circumscrita només a l'Islam hispànic, és la de les bodes i festes que les acompanyaven. Aquesta exacció està documentada a terres d'Al-Andalus amb el nom de "tarqun"[123], nom que apareix de manera similar a Catalunya: "tarquo"[124]. Es troba documentat també a Tortosa com a dret sobre les bodes i especialment sobre l'actuació en aquestes festes de joglars i cantores. És una exacció que aixecà moltes protestes i que fou suprimida i reintroduïda més d'una vegada. En el segle XII, per tal de poder cobrar aquest impost, el batlle obligava a comptar amb un juglar o cantora a les bodes, tant si eren famílies riques com pobres i tant si ho desitjaven com si no. L'any 1180 el rei Alfons I hagué de prohibir que els moros de Tortosa fossin obligats a fer aquesta despesa; si volien fer-la, no haurien de pagar cap impost[125]. Les cantores mores pagaven una contribució que a Tortosa pujava, el mes de juliol de 1287, a la quantitat de 10 sous, pagats als templers, dels quals el rei percebé 3 sous i un diner; es comprèn doncs que les autoritats desitgessin que les cantores treballessin molt[126].

Molt més tard, fou el municipi de Tortosa qui intentà reintroduir aquesta contribució de bodes. El 1399, la reina Maria de Luna intervingué prop dels procuradors de Tortosa perquè deixessin de molestar els moros amb aquesta exacció[127]. Però tenim constància que l'any 1408, quan la reina ja havia mort, el rei Martí l'Humà hagué de prohibir, novament, que fossin cobrades taxes als moros pel fet de comptar amb un joglar o una cantora a les bodes[128].

La reina Maria també desaprovà l'intent d'introduir el dret anomenat d'"aldehes". Es tractava de l'impost demanat pel sacrifici del xai a la festa

---

122. "en los quals drets se comprenen moltes coses, ço és quatrecents s. que donen a senyor per lenyes et aytant per mur e per gallines et per cera et per altres frasques": P. ORTEGA, *La fiscalidad mudéjar en Cataluña*, p. 179, nota. 18.
123. S. ABBOUD HAGGAR, *Leyes musulmanas y fiscalidad mudéjar*, p. 200.
124. P. ORTEGA, *Musulmanes en Cataluña*, pp. 74-75.
125. ACA, C, pergamí d'Alfons I. 299, còpia de 1247, publ. per R. ARGEMÍ, *Els tagarins a la Ribera d'Ebre*, p. 103. Publ. a A.I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II rey de Aragón*, doc. 313.
126. ACA, C, pergamins de Tortosa, armari 4, num. 17, publ. per R. ARGEMÍ, *Els tagarins a la Ribera d'Ebre*, p. 135, i per L. PAGAROLAS, *Els templers*, doc. 156.
127. ACA, C, reg. 2337, f. 14, publ. per F. MACHO Y ORTEGA, *Documentos sobre la condición social y jurídica de los moros aragoneses*, p. 147.
128. ACA, C, reg. 2206, ff. 45 r.-47 v. (1408, setembre, 4).

d'"aldehea", coneguda pels cristians com la Pasqua dels moros; era la festa gran o festa del sacrifici, que se celebrava el 10 "du l-hijja", és a dir, el dia deu del mes de la peregrinació, que és el dotzè del calendari lunar[129]. Aquest impost està documentat al País Valencià, a Albaida, a Murla a Llombai etc.[130]. Ignorem si havia estat exigit alguna vegada a Tortosa, però la protesta dels sarraïns fa pensar que, si era així, feia temps que no es demanava. Sembla que les autoritats locals o generals, sempre assedegades de diner, s'informaven de taxes que pagaven els sarraïns d'altres aljames i intentaven generalitzar-les.

També hi ha constància de l'impost de les meretrius mores, que existia a gairebé totes les aljames i que a Tortosa produí durant un any, entre maig de 1291 i de 1292, 22 sous. Igualment, hi havia un impost sobre les herències[131]. Els béns de sarraïns morts sense successió revertien al monarca, com ho demostra el manament a Domingo Valero, de la tresoreria reial, perquè reclamés els béns de Maimó Cerge, sarraí de Xerta, i de tots els sarraïns morts a Tortosa sense successió des del començament d'aquell any 1395 i que els vengués en encant[132].

Els subsidis i el problema de la tributació conjunta amb els cristians.- Molt sovint, els monarques feien demandes extraordinàries als súbdits, o a vegades només als llocs que es trobaven sota la seva jurisdicció directa, per a empreses militars o per a necessitats pròpies o de la seva casa, com per al matrimoni del rei o de les filles, coronació, pagament de deutes etc. Aquestes exaccions eren sol·licitades també a les aljames sarraïnes[133].

Sovint, als llocs on hi havia comunitat musulmana, hi havia grans discussions amb la comunitat cristiana per si els moros havien de contribuir conjuntament amb els cristians en els subsidis. Tortosa fou un d'aquests

---

129. A. GALMÉS DE FUENTES, M. SÁNCHEZ ÁLVAREZ, A. VESPERTINO RODRÍGUEZ, J.C. VILLAVERDE AMIEVA, *Glosario de voces aljamiado-moriscas*, Oviedo, Universidad de Oviedo - Fundación R. Menéndez Pidal, 1994 (Biblioteca Árabo-Románica, 1), p. 23, entrada "alddahea", amb la definició seguida d'exemples, i pp. 460-461: "Pasqua mayor", "Pasqua de carneros".
130. E. GUINOT RODRÍGUEZ, *El modelo de feudalismo repoblador: renta y señoríos en la Valencia medieval*, a E. SARASA SÁNCHEZ - E. SERRANO MARTÍN, *Señorío y feudalismo en la península ibérica ss. XII-XIX*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1993, III, pp. 513-525, concretament p. 524. E. GOZÁLBEZ ESTEVE, *Las azofras en el marquesado de Lombay*, *ibidem*, p. 353. V. TEROL I REIG, *Fidels de Déu i Fidels d'Al·là: Cristians i Sarraïns a la Baronia-Comtat d'Albaida (1435-1530)*, a *750 anys com a valencians: Albaida i la Vall 1245-1995*, a cura de V. Terol i Reig, Ontinyent, 1995, pp. 111-153, concretament p. 146. S. GINER GUERRI, *Historia de Murla*, Instituto de Cultura "Juan Gil-Albert", Diputación Provincial de Alicante, 1995, pp. 146-150.
131. ACA, C, pergamins de Tortosa, armari 4, n. 39 i 29 (1292, maig, 5 i 1294, febrer, 8), publ. per R. ARGEMÍ, *Els tagarins a la Ribera de l'Ebre*, pp. 139-144.
132. ACA, C, reg. 1985, ff. 36 v.-37 r. (1395, juliol, 13). Aquest manament, però, fou invalidat.
133. A. DOMINGO I GRABIEL, *Los subsidios de las aljamas musulmanas de la Corona de Aragón durante la primera mitad del siglo XIV*, a *V Simposio Internacional de Mudejarismo* (1990), Teruel, Instituto de Estudios Turolenses, 1991, pp. 19-31, concretament, pp. 22-23.

llocs. En certs moments, per exemple l'any 1316, els cristians fins i tot havien pres penyores als moros per obligar-los a contribuir amb ells. El batlle de Tortosa, Arnau d'Agramunt, havia intentat fer tornar aquestes penyores, però els síndics de Tortosa s'hi havien oposat al·legant que la restitució era contra ús i costum de Tortosa. Aquesta actitud fou considerada preocupant perquè podia resultar perjudicial per als privilegis dels musulmans, per aquest motiu el rei demanà al batlle que s'obrís informació per aclarir la qüestió. Igualment el batlle, Arnau d'Agramunt, havia d'informar-se si els moros de Tortosa no podien ésser forçats a contribuir amb els cristians. Els procuradors de la ciutat intentaven aturar aquesta informació, però el rei volia que es fes i que el batlle consultés el seu antecessor, Guillem de Ceret[134]. Sembla que la qüestió es resolgué finalment a favor dels moros, bé que encara hi hagué un incident amb la col·lecta del subsidi per a l'expedició a Sardenya de 1323-1324; el rei hagué d'amonestar els col·lectors del subsidi a la ciutat i a la vegueria de Tortosa perquè exigien aquest impost als moros i els prenien penyores, quan en realitat no havien de pagar[135]; hi ha constància que, més endavant, els subsidis extraordinaris foren demanats als moros per separat. L'any 1329, l'aljama sarraïna de Tortosa fou taxada en 2.200 sous barcelonesos amb motiu del subsidi demanat per a la croada contra Granada, però no se'n cobrà res perquè la ciutat de Tortosa havia estat donada pel rei a l'infant Ferran el desembre de 1328[136]. Aquest situació durà fins a la mort de l'infant, el 1364[137].

A la fi del regnat de Pere el Cerimoniós els moros de Tortosa es trobaven en dificultats econòmiques, com gairebé totes les col·lectivitats, fossin islàmiques, cristianes o jueves, a causa del gran esforç financer que havien hagut d'efectuar per satisfer les ajudes al rei, destinades a soportar les grans guerres de mitjan segle, especialment la guerra amb Castella de 1356-1369, país amb el qual no hi hagué pau ferma fins al 1375[138]. Malgrat que també el rei es trobava sense recursos, hagué de moderar les seves exigències fiscals per donar una mica de treva als seus súbdits. Els anys 1376 i 1385 hagué de concedir diverses rebaixes als moros de Tortosa: un subsidi de 800 sous barcelonesos que els havia demanat el 1376, segurament per a la guerra a Sardenya, hagué de convertir-se en 600

134. ACA, C, reg. 161, f. 51 v. (1316, juliol, 23).
135. ACA, C, reg. 224, f. 117 r. (1324, febrer, 13).
136. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *"Questie" y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV: el subsidio para la cruzada granadina (1329-1334)*, "Cuadernos de Historia Económica de Cataluña", XVI (1977), p. 19.
137. M.T. FERRER, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola*, pp. 35-36.
138. Sobre aquesta guerra cf. M.T. FERRER, *La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres*, ja esmentat.

sous[139] i rebaixà l'impost de "sadaque", la cena de presència i també la peita.

Deu anys després, el 1385, el rei demanà als sarraïns tortosins un nou subsidi per a l'operació judicial i militar que havia iniciat contra el comte d'Empúries, que no acatava les ordres reials. L'aljama mora de Tortosa fou taxada en 250 florins, exactament la meitat de grans aljames com la de Xàtiva o la de Saragossa, que en pagaven 500, menys que la d'Osca, que en pagava 400, però més que les de Lleida o Tamarit, taxades en 150 florins[140].

Malgrat la moderació del monarca, l'aljama tenia dificultats per pagar els impostos ordinaris i extraordinaris. Per aquest motiu, l'any 1389, la tresoreria reial pactà una avinença amb l'aljama perquè pogués pagar el que devia per tributs ordinaris i extraordinaris fins al 1 de gener d'aquell any. S'acordà amb l'adelantat, Çayd Alqueya, el pagament de 150 florins anuals durant quatre anys[141].

El 1399, quan es procedí a fer les demandes per a la coronació de Martí l'Humà, el comissari encarregat de fer-les, Pere Martes, exigí la contribució als moros de Tortosa, però llavors l'aljama pertanyia a la reina Maria de Luna, que afirmà que per aquesta causa no havia de pagar el subsidi[142]. Això no vol dir que se'n deslliurés del tot sinó que simplement no havia de contribuir per aquesta via sinó a través del procediment que la reina decidís.

Les imposicions locals sobre el consum.- Aquests impostos foren una font de litigis entre les comunitats cristiana i mora en l'àmbit d'aquells municipis on convivien. Es discutia sobre si els moros estaven obligats a pagar els impostos sobre el consum que taxava el municipi cristià, que sovint servien per recaptar els diners necessaris per pagar subsidis al monarca, subsidis que els moros pagaven pel seu compte, cosa que explica la resistència a pagar aquests impostos. Sabem que l'any 1328, regnant Alfons el Benigne, l'aljama de Tortosa havia protestat perquè se'ls havia exigit, contra costum, una imposició per la carn sacrificada a la seva carnisseria i per algunes altres vitualles. El monarca havia sol·licitat informació al bat-

139. ACA, C, reg. 929, f. 198 r. (1376, novembre, 19).
140. ACA, C, reg. 1289, f. 77 v. (1385, gener, 6).
141. ACA, C, reg. 1871, f. 111 v. (1389, gener, 25).
142. ACA, C, reg. 2337, f. 14. Publ. per F. MACHO Y ORTEGA, *Documentos sobre la condición social y jurídica de los moros aragoneses*, p. 147.

lle de Tortosa sobre aquesta qüestió, però ignorem com acabà[143]. Sembla que protestes d'aquesta mena sovintejaren.

El rei Pere el Cerimoniós intentà acabar aquestes discussions i l'any 1371 va dictaminar que els moros de Tortosa no podrien ésser obligats a contribuir amb la ciutat en talles, és a dir en repartiments de despeses per subsidis entre la població, i en qualsevol altra exacció, llevat de les obres de muralles i valls, en les guardes i en la defensa; en aquestes despeses els moros hi havien de contribuir. L'exempció fou concedida en atenció als deutes contrets pels subsidis donats a les guerres passades i dels que li lliuraven cada any[144].

Aquest privilegi motivà una dura oposició per part dels procuradors de la ciutat de Tortosa, que aconseguiren que quedés en suspens fins que es dictaminés sobre els seus drets, que ells consideraven conculcats. De moment, l'any 1393, van cedir, convençuts, sembla, pel batlle de la ciutat, Arnau Torrelles[145]. Però aquesta claudicació fou passatgera i l'any 1397 tornaven a exigir als moros de Tortosa les imposicions de pa, vi, carn i altres mercaderies, com als cristians. Martí l'Humà hagué d'insistir, prop dels seus oficials a Tortosa, perquè no els hi exigissin, ja que n'eren francs pel privilegi de 1371. El monarca considerava, a més, que els moros ja estaven prou carregats amb les demandes ordinàries i extraordinàries que els feia[146].

Aquesta resolució reial tornà a aixecar les protestes de la ciutat de Tortosa, però el rei s'hi reafirmà perquè estava d'acord amb la carta de població i amb el privilegi esmentat i assegurà que era la ciutat de Tortosa la que havia de provar la seva protesta[147]. Es refereix encara a aquest problema una petició de l'aljama sarraïna de Tortosa presentada al consell de la ciutat en data desconeguda, però que potser es pot situar entre 1407 i 1409, en la qual es queixaven perquè no es beneficiaven de les llibertats i privilegis de la ciutat i en canvi eren forçats a contribuir en els càrrecs i imposicions municipals, malgrat que n'eren exempts per privilegi reial. Segons la petició, sembla que ambdues parts havien arribat precedentment a un acord pel qual els sarraïns pagarien les imposicions i la ciutat els atorgaria una ajuda de 60 florins anuals. Però en el moment de la presentació de la demanda, feia cinc anys que el municipi no els pagava la

143. ACA, C, reg. 430, f. 28 v. (1328, octubre. 18), publ. per R. MAYORDOMO, *Notas históricas sobre la carnicería de la aljama sarracena de Tortosa*, doc. 5.
144. ACA, C, reg. 920, f. 96 r.-v. (1371, febrer, 20).
145. ACA, C, reg. 1884, f. 26 r.-v. (1393, abril, 29).
146. ACA, C, reg. 2111, f. 48 v. (1397, juliol, 17).
147. ACA, C, reg. 2117, f. 28 r.-v. (1398, febrer, 27).

quantitat estipulada, per la qual cosa els sarraïns demanaven que, o bé els alliberessin de pagar les imposicions o els paguessin aquella quantitat, perquè altrament, carregats de deutes com estaven, haurien d'abandonar la ciutat. Per tal de fer més creïble aquesta amenaça, recordaven que la ciutat de Lleida havia ofert, amb crida pública, franquícia de tot càrrec, de peita i d'imposicions a tots els moros que volguessin instal·lar-s'hi, oferta que també havia estat feta per altres llocs no especificats[148].

L'endeutament de l'aljama.- Tantes contribucions ordinàries i sobretot les extraordinàries van provocar l'endeutament de l'aljama. Ja ens hem referit a la concòrdia de 1389 amb la tresoreria reial perquè l'aljama pogués pagar el que devia per contribucions ordinàries i extraordinàries amb uns terminis de 150 florins anuals durant quatre anys. Però això no fou suficient i l'aljama hagué de vendre censals morts, equivalents a títols de deute, tal com ho feien les municipalitats cristianes.

L'aljama tingué llibertat per emetre títols de deute i per demanar préstecs amb la garantia dels seus béns sense que calgués l'autorització del rei o del seu representant, el batlle. Però sembla que els que prestaven diners a l'aljama sol·licitaven la confirmació del batlle, pensant que d'aquesta manera el crèdit tenia més garantia; la negativa del batlle a fer-ho, ja que no era procedent, retreia alguns de fer els préstecs i per això el monarca ratificà solemnement, l'any 1408, el costum dels moros de Tortosa, que els permetia endeutar-se sense haver de sol·licitar el consentiment reial, llevat del cas que els béns que constituïen la garantia es tinguessin en emfiteusi pel rei, perquè llavors es necessitava llicència[149]. Alfons el Magnànim ratificà, el 1416, aquesta disposició, tan important per a l'aljama[150].

De tota manera, aquesta teòrica llibertat d'endeutar-se i de vendre censals resultava contradita per la pràctica. Per exemple, l'any 1400, Martí l'Humà autoritzà una operació de canvi de "censals", amortitzant una emissió antiga, d'interessos alts i posant al mercat una altra emissió d'interessos més baixos, tal com ho feien els municipis cristians[151].

La petició presentada per l'aljama de moros al consell de la ciutat, comentada a l'epígraf anterior, pinta una situació econòmica molt difícil:

148. AHCTE, Caixó de moros i jueus, lligall de documents varis.
149. ACA, C, reg. 2206, ff. 49 r.-v. (1408, setembre, 23).
150. ACA, C, reg. 2586, ff. 38 v.-39 r. (1416, febrer, 27).
151. ACA, C, reg. 2194, f. 157 r. (1400, maig, 22).

"Com los moros de la ciutat de Tortosa sien molt oppressos e encarregats, així per talles, peytes e altres càrrechs com per molts e diverses deutes contretes necessàriament per peytes, tributs e demandes reyals e altres subvencions feytes als senyors molt alts rey e reyna d'Aragó, presents e passats, en tant que envides ab tot ço que contínuament e intestable, nit e dia, se esforçen treballar, poden complir als dits càrrechs e trespassament de lur pobra vida, segons és manifest e notori en la ciutat de Tortosa e términs de aquella... suppliquen a vós, honorables senyors e honorable consell, com pus affectuosament poden, que girants los ulls de vostra pietat envers los dits pobres moros, encarregats e oppressos en tant que ja a les usures e censals, peytes e altres càrrechs lurs béns bastar no poden..."

La descripció de la situació potser és exagerada interessadament per tal de fer pena i d'obtenir una exempció tributària o una ajuda, però hi ha una indubtable base real[152]. Sembla segur que un exagerat recurs al deute públic, a la venda de censals i violaris, que obligaven després a pagaments anuals fixos de les pensions, empobrí moltes comunitats, tant islàmiques com cristianes i acabà provocant una considerable pèrdua de població a molts llocs[153].

Els monopolis reials

El patrimoni reial, a l'Edat Mitjana, estava constituït per propietats, rendes diverses, impostos i nombroses regalies, entre les quals figuraven, com és ben sabut, el monopoli de determinats serveis públics: molins, forns, carnisseries, banys, almàsseres etc. D'aquests monopolis, alguns tenien una connotació religiosa per a les minories, com les carnisseries, motiu pel qual desitjaven comptar amb carnisseria pròpia.

La carnisseria.- Les lleis islàmiques prohibien menjar carn d'animals que no haguessin estat dessagnats en el moment d'ésser sacrificats, animals ofegats, mossegats per altres o morts en accident, i la sang dels quals s'hagués coagulat; també prohibien consumir carn de porc i sang de

152. AHCTE, Caixó de moros i jueus, lligall de documents varis.
153. M.T. FERRER, *La població d'Alcarràs, Montagut, Sarroca, Llardecans, Flix i la Palma*, p. 93.

qualsevol animal[154]. La conveniència de comptar amb una carnisseria que assegurés la legalitat de la carn a consumir per la comunitat era, doncs, òbvia. Aquest privilegi, però, l'havien de pagar amb un impost, una sisa o lleuda, que solia ésser d'un diner per cada lliura de carn (en pes brut) sacrificada[155].

Els moros de Tortosa, si havien tingut carnisseria durant els segles XII i XIII, l'havien perduda a finals d'aquest segle. Els comptes sobre les rendes de Tortosa entre el comanador templer de Tortosa i el batlle de Pere de Montcada de 1261 esmenten un impost que pagaven els sarraïns escorxadors però no esmenten cap carnisseria, llevat de la de Remolins, que no és atribuïda a cap confessió concreta; així, doncs, sembla que hi havia escorxadors sarraïns que mataven bestiar per als correligionaris, però que la carn es devia vendre, com la d'altres confessions, a la carnisseria de Remolins[156].

A la fi del segle XIII, els sarraïns de Tortosa compartien carnisseria amb els jueus. Ho demostra la concessió que aconseguiren el 1298, que els autoritzà, durant quatre anys, a comprar la carn a la carnisseria de Tortosa que volguessin i no en la que tenien assignada precedentment, que era la dels jueus. El fet que es presenti aquesta concessió com una de les dues gràcies atorgades en consideració a la pobresa de l'aljama ("attendentes inopiam et paupertatem quam...patimini"), confirma que la carnisseria privativa estava gravada amb una sisa o lleuda que n'encaria els preus. L'altra gràcia concedida per Jaume II als moros tortosins era, precisament, l'exempció del pagament de qualsevol lleuda a la qual estiguessin obligats durant els mateixos quatre anys de l'altra concessió[157]. Passat aquest període, hagueren de tornar a freqüentar, obligatòriament i durant uns quants anys, la carnisseria dels jueus.

A moltes ciutats i viles la comunitat de religió islàmica i la comunitat de religió jueva no eren prou nombroses per poder tenir una carnisseria privativa per a cadascuna, on els seus membres trobessin la carn dels animals morts segons els ritus exigits per la seva religió. A vegades havien de compartir la carnisseria amb cristians, bé que la carn era del ritu propi,

---

154. J. CARO BAROJA, *Los moriscos del Reino de Granada*, Madrid, 1976, p. 132. R. M. BLASCO, *Una carnicería regentada por moriscos en el arrabal de San Juan, de Elche*, "Sharq Al-Andalus. Estudios Árabes", 2 (Alicante, 1985), p. 76.
155. F. MACHO Y ORTEGA, *Condición social de los mudéjares aragoneses (s. XV)*, pp. 184-185. Cf. també J. BOSWELL, *The Royal Treasure*, pp. 96-98 y 102-103. J. MUTGÉ I VIVES, *L'aljama sarraïna de Lleida*, pp. 11-12.
156. L. PAGAROLAS, *Els templers*, II, doc. 91.
157. ACA, C, reg. 196, f. 232 v. (1298, maig, 21). Publ. per R. MAYORDOMO FONT, *Notas históricas sobre la carnicería de la aljama sarracena de Tortosa*, doc. 1.

i altres vegades amb els jueus, que mataven d'una manera similar. Aquesta darrera combinació solia produir un bon rendiment econòmic de la carnisseria, perquè els jueus rebutjaven per al consum algunes parts dels animals que, en canvi, podien ésser consumides pels individus de religió islàmica; això permetia l'aprofitament integral de l'animal mort. Però s'esdevingué sovint que els moros se sentien ferits en la seva dignitat pel fet de consumir el que els jueus rebutjaven; per aquest motiu les carnisseries compartides foren una font de conflictes. Tortosa fou una de les ciutats on es produïren aquests conflictes.

Sabem que l'any 1320 els jueus molestaven els moros perquè deien que aquests havien de comprar la carn de moltó morta pels jueus a la carnisseria reial de Remolins i que quedava per vendre, es a dir, la que recusaven perquè no era apta per a ells i que anomenaven "trufanes"; els moros es queixaren al rei i, en aquest moment, el monarca els donà la raó i manà que no fossin molestats per aquesta causa[158]. Però després foren els jueus els qui es queixaren al rei per l'actitud dels moros; els moros volien fer una carnisseria només per a ells, i no volien permetre que els jueus hi degollessin animals ni hi compressin, i no volien comprar les carns recusades pels jueus que abans solien adquirir. Els jueus asseguraven que això els perjudicaria molt, perquè, evidentment, la carn els resultaria més cara. Davant d'aquest realitat, el rei s'inclinà per donar la raó als jueus, ja que un rendiment més baix de la carnisseria el perjudicava també a ell[159].

Finalment, però, els moros aconseguiren el seu objectiu i, pel maig de 1321, el rei els autoritzà a construir una carnisseria només per a ells entre el portal de la ciutat dit de Vinpeçol i la tintoreria, en el barri de Remolins, malgrat que la sentència d'un procés incoat davant del batlle de Tortosa els havia estat contrària. Havien apel·lat al rei i aquest finalment hi havia accedit, però els moros haurien de pagar per la concessió un cens anual de 600 sous de Barcelona[160].

Els jueus van continuar protestant, ara per la ubicació de la nova carnisseria perquè la consideraven perjudicial per als seus interessos. Finalment, el rei optà per recomanar al batlle de Tortosa, Bernat Vidal, que fes construir la carnisseria dins dels límits de la moreria, i que l'enderroqués si no

158. ACA, C, reg. 170, f. 277 v. (1320, desembre, 1).
159. ACA, C, reg 171, ff. 25 v.-26 r. (1320, desembre, 18).
160. ACA, C, reg. 219, ff. 306 v.-307 r. (1321, maig, 1), publ. per R. MAYORDOMO, *Notas históricas sobre la carnicería de la aljama de Tortosa*, doc. 2. Cf. també sobre aquesta qüestió D. NIRENBERG, *Communities of violence. Persecution of Minorities in the Middle Ages*. Princeton, Princeton University Press, 1996, pp. 171-172.

es respectava aquesta ordre i, a més, atorgà llibertat als moros forasters per comprar a la carnisseria que volguessin[161].

Tal com denunciaven els jueus, la carnisseria dels moros es construí fora de la moreria i el rei Jaume II, d'acord amb el seu manament anterior, ordenà que fos enderrocada i que es construís de nou dins dels límits de la moreria[162].

Els problemes no s'acabaren pas encara perquè llavors foren els jueus els que volgueren una carnisseria nova. Ramon de Sentmenat, que tenia la concessió per construir-la, volia edificar-la al carrer del "Mercat", però com que aquesta ubicació la situava molt a prop de la dels moros, el rei volia, per evitar discussions, que es construís entre las torres de Vidal Bonsenyor y de Chue Avinvacara, perforant la muralla del call jueu, i construint un arc, però tancant després aquest arc per dins, de manera que el call quedés protegit. El rei, però, sol·licitava l'opinió de la ciutat de Tortosa. Aquesta solució no fou acceptada i, després d'un altre procés, es decidí que la carnisseria dels jueus es construís en dos obradors que, finalment, es trobaven molt a prop de la carnisseria dels moros[163].

El forn.- El forn sembla haver estat molt menys conflictiu que la carnisseria; de moment, els únics incidents registrats es refereixen a abusos en l'explotació d'aquests forns. Sabem que l'any 1300 hi havia forners jueus i moros que tenien forns per als seus respectius correligionaris, però que els usaven també per coure pa per als cristians. El rei Jaume II considerà que perjudicaven el forn reial de Remolins i manà al batlle de Tortosa que castigués aquells abusos[164]. L'any 1427 consta el forn del mercat "apellat dels moros" entre els drets que el rei rebia dels moros a Tortosa[165].

L'almàssera.- Aigües amunt de l'Ebre, en el límit septentrional del terme de Tortosa, que era molt extens, es trobava el lloc de Benifallet, habitat per sarraïns i amb nombrosos olivars en el seu terme. No tenim constància que els moros de la ciutat de Tortosa tinguessin almàssera, cosa lògica, ja que devien dedicar-se a oficis artesanals més que a l'agricultura, en canvi, si que sabem que n'hi havia una a Benifallet; a començament del

161. ACA, C, reg. 220, f. 15 r. (1321, maig, 25), publ. per R. MAYORDOMO, *Notas históricas sobre la carnicería de la aljama de Tortosa*, doc. 3.
162. ACA, C, reg. 220, f. 40 r.-v. (1321, juny, 28), publ. per R. MAYORDOMO, *Notas históricas sobre la carnicería de la aljama de Tortosa*, doc. 4.
163. ACA, C, reg. 222, ff. 43 v. y 69 r. (1322, juliol, 1 i agost, 17).
164. ACA, C, reg. 115, ff. 394 v.-395 r. (1300, abril, 17).
165. ACA, RP, MR, reg. 1047, f. 70 r.

segle XIV era regentada per un moro, un tal Jafia Avinolle Alfach. El seu pare, Alhaig Avinolle, havia obtingut en emfiteusi aquest molí d'oli del noble Ramon de Montcada, un descendent de Guillem Ramon de Montcada, que havia acompanyat el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona en la conquesta de Tortosa el 1148, com ja hem comentat. La concessió emfitèutica de l'almàssera havia estat feta en règim de monopoli, és a dir, que tots els moros de Benifallet estaven obligats a portar les seves olives a premsar a aquest trull i cap moro podia tenir una altra almàssera a Benifallet; per la concessió, els Avinolle havien de lliurar als Montcada 20 cànters d'oli anuals, mentre que aquests nobles s'havien compromès a pagar als Avinolle 60 sous si no respectaven el monopoli. No sabem si fou aquesta la solució per compensar Jafia Abinolle quan, el 1311, després que el senyoriu de Tortosa hagués passat al rei, un cristià, anomenat Pere d'Almenara construí una almàssera a Benifallet, cosa que provocà la protesta de Jafia. El rei deixà l'estudi i la decisió del cas al batlle de Tortosa, que degué resoldre'l satisfactòriament per a Jafia.

Uns anys després, sorgí un nou inconvenient que, de manera encoberta, tornava a atemptar contra el monopoli del nostre home. El 1317, alguns moros de Benifallet havien començat a vendre les olives a l'arbre a forasters, abans de la collita, i aquests forasters s'enduien després les olives a altres llocs per fer-ne l'oli. Amb la seva protesta, Jafia aconseguí que el rei declarés que també aquests compradors forasters havien de respectar el monopoli i portar les olives collides en el terme de Benifallet a l'almàssera de Jafia[166].

Molts anys després, el 1433, la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, continuà preocupant-se per l'almàssera de Benifallet; llavors el bon funcionament del trull es veia amenaçat por la confiscació dels dos animals que tenia al seu servei el factor de l'almàssera, que no sabem si encara pertanyia a la família de Jafia, a causa dels deutes de l'aljama de moros de Benifallet. La reina demanà al batlle que confisqués qualsevol altra cosa abans que els animals que es trobaven al servei de l'almàssera[167].

Restriccions de les llibertats dels moros de Tortosa

Els distintius.- L'obligatorietat teòrica dels moros de vestir de manera diferent a la dels cristians era el complement de les normes de segregació

166. ACA, C, reg. 159, f. 101 r. (1311, novembre, 20) i ff. 196 v.-197 r. (1317, gener. 3).
167. ACA, C, reg. 3125, f. 61 v. (1433, desembre, 18).

que l'Església havia imposat als monarques cristians que tenien vassalls moros. El concili Laterà de 1215 demanà als reis cristians que imposessin una diferenciació en el vestit dels moros, a fi que no es poguessin confondre amb els cristians, evitant així el risc de tractes sexuals entre persones de diferent religió, tractes que podien posar en perill la puresa de la fe cristiana.

En els temps immediats a la conquesta d'aquest territori, el problema de mantenir la diferenciació entre cristians i moros no degué existir perquè els moros degueren continuar portant els seus vestits tradicionals, diferents dels que portaven els cristians. Però més endavant, per mimetisme o per desig de no diferenciar-se dels dominadors cristians, degueren començar a adoptar els vestits i l'aparença dels cristians, cosa que obligà les autoritats cristianes a reglamentar aquesta diferenciació entre persons de diferent religió.

Sembla que fou el Costum de Tortosa la primera compilació legal que s'ocupà d'aquesta matèria entre 1272 i 1277-1279. Establí que els moros havien de portar els cabells tallats en rodó i la barba llarga. Per vestir, havien d'usar l'"aljuba"[168] o l'"almeixia"[169], llevat de quan es dirigien al treball, en el qual no se'ls imposava un vestit especial. Les dones mores havien de portar, com les jueves, l'"aldifara" sobre les altres peces de vestir[170].

L'any 1384 les coses havien canviat molt. Uns missatgers que la ciutat de Tortosa havia enviat al rei s'havien queixat perquè, des de feia molt de temps, els moros vestien igual que els cristians; alguns, a més, portaven les barbes tallades com els clergues, mentre que altres les portaven com els joves laics cristians. D'aquesta uniformitat amb els cristians se'n temien molts mals, especialment relacions carnals amb les dones cristianes. Els missatgers es van queixar també perquè els moros portaven armes: espases, punyals i dagues, i van demanar que l'armament dels sarraïns fos controlat, a fi que no tinguessin facilitats per delinquir i no augmentés la seva audàcia, que els havia portat, segons ells, a vituperar i a proferir improperis contra els cristians. La resposta de Pere el Cerimoniós a aquestes queixes fou ordenar al seu cambrer Arnau Torrelles, que era batlle de

168. L'aljuba era una túnica que arribava als genolls i amb mànigues curtes i estretes.
169. L'almeixia també era una túnica amb mànegues.
170. M.T. FERRER I MALLOL, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa en el segle XIV. Segregació i Discriminació*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1987, pp. 41-42.

Tortosa, que obligués els moros de Tortosa a vestir de manera diferenciada i, a més, que controlés el seu armament[171].

El batlle degué executar l'ordre, ja que pocs mesos després els moros de Tortosa es queixaven perquè el batlle els obligava a portar vestit i pentinat diferent del que portaven els altres moros dels seus dominis. Davant d'aquesta queixa, el rei recomanà al batlle que no els obligués a vestir-se i a pentinar-se de manera diferent a com ho feien els altres moros dels seus dominis[172]. Com que no es concreta com eren aquests vestits i pentinats, no sabem què havia fet el batlle, bé que és possible que hagués posat en vigor la norma assenyalada pel Costum de Tortosa, que exigia els cabells curts, mentre que en aquesta època i als altres llocs s'imposaven els cabells més llargs i amb "garceta", és a dir, amb ratlla al mig del cap i cabells que queien sobre les orelles[173].

L'any 1390, el consell de Tortosa no estava content amb el resultat d'aquests intents i es queixava dels vestits que portaven els moros, que segons ells eren "fort desonests"; volia que fossin obligats a portar "àbits honests", però sense especificar com havien d'ésser[174].

La dificultat en fer complir les normes sobre el pentinat i el vestit propi dels moros féu pensar en un altre distintiu que fos acceptat o que es pogués imposar amb més facilitat. Les Corts generals reunides pel rei Joan I el 1389, aprovaren, l'any 1390, un reglament perquè els moros de Catalunya, tant homes com dones, des dels deu anys en endavant, portessin una cinta groga de mig pam de llarg per dos centímetres d'ample a la màniga dreta del vestit. La cinta havia d'ésser vermella si el vestit era groc. La norma fou molt mal rebuda pels moros i pràcticament no entrà en vigor, només alguns mesos per imposició de la reina Maria de Luna, l'any 1397. Però aquell mateix any Martí l'Humà decidí abolir aquest distintiu, segurament a canvi d'algun donatiu de les aljames. Tenim constància que el cadi general del rei, Alí de Bellvís, i també el cadi de la moreria de Tortosa, Hamet Saragocí, i Ovecar de Bellvís tenien la missió d'explicar als cadis, alamins, adelantats i aljames mores de Catalunya la proposta del rei sobre el distintiu[175].

171. ACA, C, reg. 841, f. 49 v. (1384, novembre, 17). Es conserva la carta a AHCTE, Comú, I, núm. 41.
172. ACA, C, reg. 842, f. 132 v. (1385, febrer, 16).
173. M.T. FERRER, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa*, pp. 43-55.
174. AHCTE, Provisions, vol. XVIII (1390-1391), f. 24 v.
175. M.T. FERRER, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa*, pp. 55-59.

Les unions prohibides.- D'acord amb la política de segregació de les comunitats cristiana i islàmica, les relacions sexuals entre sarraïns i cristians eren prohibides i eren especialment castigades les relacions entre sarraí i cristiana. Malgrat que la pena en aquest cas era la mort, les acusacions poc fonamentades contra els sarraïns eren força freqüents. Per això la Corona havia d'intervenir sovint per evitar extralimitacions dels oficials reials locals, que es deixaven portar a vegades pels prejudicis religiosos i per la pressió popular. Tenim notícies de dos processos per aquest delicte a Tortosa, un del 1317 i un altre del 1387. En aquesta darrera ocasió Joan I hagué de cridar l'atenció al batlle de Tortosa perquè pretenia posar a turment un sarraí d'aquesta ciutat, anomenat Alux, acusat d'haver conegut dones cristianes sense que hi haguessin presumpcions suficients de la seva culpabilitat. El batlle al·legava que, com que l'acusat era circumcís i no cristià, podia ésser sotmès a tortura encara que no hi haguessin gaires proves. No cal dir que, amb l'aplicació d'aquesta teoria, hi havia més possibilitats d'obtenir una declaració de culpabilitat de l'acusat, tant si era culpable com si no ho era[176]. El rei, a més, retingué el coneixement d'aquest delicte per a la justícia reial, denegant la pretensió de la ciutat de Tortosa que el volia jutjar. El procés fou encomanat al jurista Bernat de Menjavaques i al mateix batlle Arnau de Torrelles[177]. Per evitar perills d'aquesta mena, una ordinació o establiment de la ciutat havia prohibit, l'any 1386, que les dones cristianes entressin en el call o a la moreria si no anaven acompanyades de llur marit, fill, germà o parent fins a quart grau; a més, havien de tenir més de vint anys. La pena prevista era de 20 sous, una quantitat elevada[178].

La llibertat de moviments.- Motius de seguretat expliquen algunes limitacions a l'accés dels sarraïns a determinats edificis com eren els castells. Els cristians s'esforçaren generalment a mantenir els sarraïns allunyats de les fortaleses per tal d'evitar que poguessin apoderar-se'n i fer-s'hi forts. Si hi volien entrar necessitaven una llicència especial de l'alcaid del castell; si contravenien aquesta norma podien ésser processats. És el que esdevingué a uns sarraïns de Tortosa, gent molt significada de l'aljama, que l'any 1381 entraren al castell, a la Suda, acompanyats per sarraïns forasters; potser volien mostrar-los una fortalesa que abans havia estat pròpia, però aquesta visita nostàlgica els costà cara. Els sarraïns forasters foren deslliurats, potser perquè al·legaren ignorància dels costums i lleis del país respecte a l'accés als castells, però els de Tortosa Abrafim Cela, Azmet Saragocí, que segons el document era "capellà" (potser alfaquí) i Alí

176. *Ibídem*, pp. 30-31 i doc. 113.
177. AHCTE, Batllia, I, núm. 128 (1387, agost. 14). ACA, C, reg. 1828, f. 66 r. (1387, setembre, 18).
178. AHCTE, Establiments, 6, f.90 r. (1386, gener. 17).

Barbarús, foren condemnats a pagar una multa de 30 florins al fisc reial i, a més, l'aljama de Tortosa, en conjunt, hagué de pagar una multa de 20 florins més perquè havia gosat protestar i defensar llurs correligionaris sense vènia. Segons el monarca, els sarraïns podien protestar quan eren conculcats llurs privilegis, però no podien fer-ho en afers que eren regalies del monarca, com ho eren els castells, llevat que demanessin autorització per a fer-ho[179].

Els moros tenien, en principi, llibertat per canviar de lloc de residència. Les dones eren les que tenen més dificultats, especialment si eren solteres, ja que eren un element important per a mantenir o incrementar la població d'un lloc i, per tant, imprescindibles per assegurar la conservació de les rendes del senyor[180]. L'any 1319, Mahomat, fill d'Alí Saragocí, moro de Tortosa, hagué de pagar una alta remissió, que arribà als 800 sous, per fer-se perdonar el delicte d'haver-se casat amb una mora de València, promesa amb un altre, i d'haver-la treta il·legalment de València. Després d'una primera composició per 150 sous, considerada invàlida perquè s'havia fet a Tortosa, la nova composició pujà, com ja he dit, a 800 sous, dels quals 600 havien de pagar-se al comprador de les rendes de la moreria de València, que se sentia perjudicat per la treta de la mora, mentre que la resta era per al tresorer del rei[181].

Quan els moros canviaven de lloc de residència havien d'afrontar un punt difícil: treure els béns del lloc on residien fins llavors i portar-los al nou domicili. Sembla que no hi havia una reglamentació generalitzada sobre què era el que els moros podien endur-se'n i què era el que havien de deixar en poder del senyor del lloc que abandonaven. Aquestes regles variaven d'un lloc a l'altre segons els costums locals i podien ser més generoses o més restrictives. Els costums vigents a la comarca de Tortosa i a la Ribera d'Ebre figuraven entre les més restrictives i generaren un gran nombre de plets i queixes per actuacions que els moros consideraven abusives i que a vegades enfrontaren diversos senyors entre ells.

Durant el regnat de Pere el Gran, l'any 1282, alguns moros de Tortosa, amb l'autorització del rei, s'havien traslladat des d'aquesta ciutat a Amposta; el comanador del Temple a Tortosa, senyor d'un terç de la ciutat en aquells moments, es quedà els béns dels moros, argumentant que aquest era el costum de Tortosa, quan els moros traslladaven el domicili a un

179. M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, pp. 35-36.
180. M.T. FERRER I MALLOL, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa*, pp. 119-120.
181. ACA, C. reg. 217. ff. 213 v.-214 r. (1319, desembre, 2). De manera semblant escriví al batlle de Tortosa: f. 214 r.-v.

altre lloc. El rei assegurava, en canvi, que per privilegi antic els moros de Tortosa podien canviar de lloc de residència sempre que volguessin, emportant-se'n els seus béns. Per això manà al sotsveguer de Tortosa, Sebastià Mas que, després que el rei hagués confirmat aquest privilegi, cosa que pensava fer de seguida, obligués el comanador a tornar els béns embargats, ja que els moros estaven disposats a complir el que disposés sobre aquest afer el jutge d'Amposta[182]. La devolució no es féu i, finalment, el batlle reial d'Amposta embargà béns dels templers dins de la seva jurisdicció. Davant la protesta del comanador de Tortosa, el rei Alfons el Franc, fill i successor de Pere el Gran, que ignorava les disposicions preses pel seu pare, manà al batlle d'Amposta que, si el costum de Tortosa era com deia el comanador, deixés d'embargar els béns de l'orde[183].

En algun cas, el senyor del lloc abandonat per moros que canviaven de residència assegurava que tenia poder per fer-los tornar i per castigar-los. És el que pretenia Pere Marí, un ciutadà de Barcelona, familiar de la reina Constança de Sicília, mare del rei Jaume II, que havia adquirit el senyoriu del lloc de l'Aldea per donació de la reina el 1288. Segons Marí, l'orde de l'Hospital, a qui havia pertangut el lloc entre 1206 i 1280[184], havia establert uns pactes amb l'aljama de moros de l'Aldea que incloïen aquest punt que ell reivindicava. Els pactes al·ludits són, sens dubte, la carta de població atorgada per l'orde de l'Hospital a l'Aldea el 1258, que efectivament legislà aquesta matèria dient que si algú se n'anava del domini de l'orde i escollia un altre senyor, allò que tenia quedava a la mercè de l'antic senyor[185]. La protesta de Pere Marí estava motivada per la marxa d'alguns moros de l'Aldea, que s'havien instal·lat a Tortosa. L'any 1297, el rei Jaume II confià la resolució del cas al bisbe de Tortosa[186].

El costum dels llocs de la Ribera d'Ebre permetia la mobilitat dels moros però els sancionava amb la pèrdua dels béns, tant mobles com immobles, que posseïen en el lloc de residència anterior. L'any 1301, Alí Alcacez, moro exveí de Miravet, un lloc que llavors encara pertanyia a l'orde del

---

182. ACA, C, reg. 59, f. 110 v. (1282, octubre, 6) i f. 191 r. (1283, gener 4.). Publ. per R. ARGEMÍ, *Els tagarins a la Ribera de l'Ebre*, pp. 123-124 i 126.
183. ACA, C, reg. 66, f. 117 r. (1286, juny, 9), publ. R. ARGEMÍ. *Els tagarins a la Ribera d'Ebre*, p. 132.
184. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, I. Textos, pp. 785-786, i vol. II. Estudio. Apéndice al vol. I, Madrid-Barcelona, CSIC. Instituto de Geografía, Etnología e Historia, 1983, p. 727. P. CATALÀ ROCA, *Presidència de la Suda -o castell de Sant Joan- de Tortosa. Comentari marginal*, en *Els castells Catalans*, IV, Barcelona, R. Dalmau ed., 1973, pp. 577-578.
185. J.M. FONT RIUS. *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, I, doc. 303, p. 446: "Et si aliquis vestrum ierit et reccesserit a dominatione nostra et elegerit alium dominum, ut sit incursus ad voluntatem nostram sed alii non teneantur nobis in aliquo de illo qui fugitur"
186. ACA, C, reg. 107, f. 170 v. (1297, desembre, 29).

Temple, es traslladà a Tortosa; sembla que havia tingut la precaució d'emportar-se'n dissimuladament els béns mobles, però perdé els immobles; portà la seva protesta davant del batlle de Tortosa, Bernat de Fonollar, el qual exigí al comanador de Miravet la devolució dels béns immobles d'Alí, amenaçant d'embargar béns de l'orde si el comanador no accedia a la seva petició; el comanador recorregué al rei, el qual ordenà que, si el costum de Miravet era tal com deia el comanador, el batlle no exigís la devolució dels béns i no embargués les possessions de l'orde; de tota manera, el rei demanà al batlle que li enviés informació sobre el costum de Miravet i Ribera d'Ebre. Quan aquesta informació arribà a la cort, el rei pogué comprovar que el comanador tenia raó i que podia retenir els béns d'Alí i per tant manà al batlle que fossin tornades a l'orde les coses penyorades[187].

La veritat és que el costum de Tortosa no era molt més generós que el de Miravet. Ho demostra el cas de Matfuna, una mora de Tortosa que es traslladà a viure a Miravet, on es casà abans de 1321, és a dir, el cas invers al d'Alí Alcacez. Quan el batlle de Tortosa, Arnau d'Agramunt, va saber que s'havia casat a Miravet, confiscà una casa que posseïa a la moreria de Tortosa i que havia donat a Mariem, mora de la dita ciutat, que era la seva neboda, i la va vendre. Matfuna va apel·lar al rei i el monarca ordenà al batlle, que llavors era Bernat Vidal, que mentrestant havia succeït a Arnau d'Agramunt, que en presència del seu predecessor decidís ràpidament el que calgués fer i que procurés evitar que Matfuna o la seva neboda resultessin perjudicades[188].

Potser per assegurar-se la protecció reial en cas que sorgissin complicacions a causa del seu trasllat de domicili, Haumell, fill d'Ubèquer d'Ascó, sol·licità el 1322 l'autorització reial per comprar possessions a Tortosa, on volia passar a residir; al mateix temps obtingué permís per poder deixar aquests béns en herència als seus germans[189]. Segurament la sol·licitud d'Haumell es devia més al desig d'assegurar aquest punt que a les dificultats del trasllat de domicili, perquè les herències que no eren directes podien complicar-se.

Tortosa atreia població sarraïna no solament de tota la zona propera de l'Ebre, sino també d'Aragó. Per exemple, l'any 1365 Abrahim Capull, sarraí d'Osca, obtingué autorització de la reina Elionor de Sicília, esposa

187. ACA. C. reg. 121, f. 27 r.-v. i reg. 122, ff. 161 v.-162 r. (1301, juny, 19 i juliol, 27), reg. 124, ff. 152 v. i 153 r. (1302, maig, 16). M. T. FERRER, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa*, p. 121.
188. ACA, C, reg. 173, f. 92 v. (1321, maig, 18).
189. ACA, C, reg. 222, f. 72 r. (1322, agost, 24).

del rei Pere el Cerimoniós, per traslladar-se a viure a Tortosa i per vendre abans a altres sarraïns les cases i possessions que tenia a Osca; havia de demostrar, però, amb un albarà del batlle d'aquesta ciutat que s'hi havia instal·lat efectivament; aquesta exigència demostra que es volia evitar una possible marxa a territoris senyorials, per a la qual segurament Capull no hauria trobat les facilitats que tenia pel fet de moure's entre dues ciutats reials[190]. L'atractiu de Tortosa es feia sentir també més enllà de les fronteres de la Corona catalano-aragonesa, particularment a Navarra, d'on venien moros per instal·lar-se a la ciutat. És particularment interessant el cas d'Abdalla el Castellano, moro de Tudela, que fou capturat pel *merino* de Saragossa, Domingo López Sarnes, quan amb la seva esposa, fills i altres familiars, baixava en barca per l'Ebre, amb els seus béns, diners, etc. per instal·lar-se a Tortosa. El rei hi va haver d'intervenir per manar al *merino* que alliberés el moro navarrès i els seus i el deixés marxar amb els seus béns de Saragossa. Ignorem quina era la raó de la detenció practicada pel *merino*, si es tractava d'un problema burocràtic - d'alguna autorització que faltava o d'algun impost que no havia pagat - o bé si es tractava de retenir el moro a la moreria de Saragossa per incrementar-ne la població i l'economia. De tota manera, a part de la carta per al cas concret d'Abdalla el Castellano, el rei envia un altre manament més general al *merino* per ordenar-li que tractés bé els moros de Castella o de Navarra que es traslladaven als seus regnes per viure-hi, ja que havia sabut que molts que volien venir no s'atrevien a fer-ho per por que ell els capturés i els confisqués els béns, tal com havia fet[191].

Encara que Tortosa tenia una aljama prou poblada i que era un centre de comerç important i que aquests motius poden explicar que resultés atractiva per als moros d'altres regnes, creiem que part dels pobladors que rebia veia Tortosa com una escala preparatòria per a l'emigració a països islàmics. Des de Tortosa podien fer viatges comercials a Barbaria, prou justificats per l'activitat de l'aljama, i preparar l'emigració amb temps i garanties d'èxit[192].

---

190. M.T. FERRER, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa*, pp. 119-120.
191. ACA, C, reg. 1226, ff. 37 r.-38 r. (1370, gener, 5).
192. Sobre l'emigració, amb notícies d'emigrants de Tortosa: M.T. FERRER, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa*, pp. 147-198. ÍDEM, *L'emigració dels sarraïns residents a Catalunya, a Aragó i al País Valencià durant l'Edat Mitjana*. a *L'expulsió dels moriscos. Conseqüències en el món islàmic i en el món cristià* "380 Aniversari de l'Expulsió dels Moriscs. Port dels Alfacs. Congrés internacional (Sant Carles de la Ràpita, 1990)", Barcelona. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. 1994, pp. 19-26. ÍDEM *Les phenomènes migratoires parmi les musulmans soumis à la Couronne catalano-aragonaise pendant le Moyen Âge*. en *Migrations et diasporas méditerranéennes (XI-XVI siècles)* (Toulouse-Conques. 14-17 octubre 1999), sous la direction de Michel BALARD et Alain DUCELLIER. París, Publications de la Sorbonne. 2002. pp. 259-284.

Les limitacions a la pràctica religiosa. Els conversos.-La llibertat de fer la crida pública de la salà o "çala", nom amb el qual es coneixia en terres catalanes la crida a l'oració que el muetzí feia des dels minarets de les mesquites, formava part de la llibertat religiosa concedida pels comtes i pels monarques en els pactes de rendició, però com que una disposició del concili de Vienne, de 1311, prohibí expressament aquesta pràctica en terres cristianes, Jaume II hagué d'acceptar aquest manament de l'Església i posar-lo en vigor, cosa que no féu fins al 1318. L'ordre reial fou de gran duresa i amenaçà amb la pena de mort als contraventors. La prohibició de la crida de la salà fou observada a cops amb excés de zel i a cops amb més condescendència. Guillem de Ceret, batlle del rei a Tortosa, la interpretà de manera intolerant i l'amplià a altres manifestacions de la religió islàmica: intervingué en les escoles, en les mesquites i fins i tot en les lectures. A causa de les queixes de les aljames sarraïnes de Tortosa i de la Ribera d'Ebre, Jaume II hagué d'intervenir per recordar al batlle que només estava prohibida la crida de la salà en veu alta i des de llocs encimbellats i que, per tant, no havia d'intervenir en altres activitats[193].

Hi hagué també algunes temptatives per fer respectar als sarraïns les festes laborals cristianes. L'any 1311, el bisbe de Tortosa assegurava que els Costums prohibien que jueus i sarraïns treballessin públicament els diumenges i les altres festes i volia que aquesta disposició fos observada. Però el batlle reial assegurava que aquesta prohibició no havia estat observada mai a Tortosa des que havia estat conquerida i s'oposà a modificar aquesta tradició, que hauria perjudicat el rei, ja que els sarraïns treballaven al carrer del Mercat, que pertanyia al monarca. Sembla que el bisbe volia procedir contra el batlle perquè no l'obeïa i el rei hagué de demanar al bisbe que no el molestés, tot prometent que ja decidiria ell mateix aquesta qüestió quan anés a Tortosa[194]

Malgrat que les conversions de l'Islam al cristianisme no eren molt nombroses ho eren més del que pensem. L'any 1309 alguns sarraïns de Tortosa havien manifestat el desig de convertir-se al cristianisme, però havien demanat garantia que podrien conservar llurs béns. Jaume II havia confirmat els anys 1296 i 1297 l'autorització perquè els jueus i sarraïns conversos poguessin conservar tots llurs béns mobles i immobles després d'ésser batejats i havia assenyalat que havien d'ésser tractats com a cristians en els judicis, els tributs i les prestacions i que havien de gaudir de totes les llibertats que posseïen els cristians. No sempre, però, aquestes

193. M.T. FERRER, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa*, pp. 87-90 i doc. 25.
194. M.T. FERRER, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa*, pp. 100-101 i doc. 11.

disposicions es complien, com ho demostra que calgués insistir en aquesta qüestió tant per part de l'Església com del rei. L'any 1314, Jaume II hagué d'advertir al batlle de Tortosa que no podia obligar els sarraïns i jueus batejats a fer els serveis personals i a pagar les exaccions i serveis a què es trobaven obligats abans de llur conversió. Cal reconèixer, però que la cancelleria reial tenia una certa responsabilitat en aquesta actuació del batlle perquè en la confirmació del dret a conservar els béns després de la conversió, concedida el 1309 als moros de Tortosa, s'hi deia que haurien de pagar "tributa et alia servitutes" per aquests béns, de tal manera que semblava que hi havia d'haver continuïtat en les prestacions que feien[195].

Notes sobre la vida econòmica de l'Aljama

Finalitzarem aquestes notes sobre l'aljama sarraïna de Tortosa comentant alguns aspectes de la vida econòmica. De les activitats agrícoles no en sabem gran cosa. Antoni Virgili ha pogut documentar, immediatament després de la conquesta, 15 horts en poder de sarraïns, deu peces de terra amb conreu no especificat, quatre vinyes i cinc oliveres, conreus situats preferentment al nordest de la ciutat, a Aldovesta, Benifallet, Bítem, Tivenys etc., i a l'altra banda del riu, a Xerta[196].

En el segle XIV, tenim notícia de peces de terra i olivars pertanyents a moros de Benifallet en una partida anomenada Galgira. Un veí cristià de Tortosa, anomenat Pere d'Almenar, volia canviar-les-hi perquè es trobaven situades entre propietats seves i el rei autoritzà el canvi, sota la supervisió del batlle de Tortosa, Guillem de Ceret, sempre que la permuta no perjudiqués els moros ni el patrimoni reial[197]. La consulta devia ésser necessària perquè la permuta de terres entre sarraïns i cristians devia estar prohibida, com ho estava la venda; així i tot, hi havia vendes entre membres d'ambdues religions, si s'obtenia autorització per fer-la; així per exemple, l'any 1323 el rei confirmà la venda d'un olivar feta per un sarraí de Xerta, Alí Arrafahui, a Jaume Monjo, ciutadà de Tortosa, per 400 sous[198].

Les notícies d'olivars són les que abunden més. Anys després, el 1406, un sarraí de Tortosa, anomenat Homado Alfazeni, adquirí en contracte emfit-

195. *Ibídem*, pp. 69 i 71.
196. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie*, pp. 117-118.
197. ACA, C, reg. 142, f. 195 v. (1308, setembre, 6).
198. ACA. C, reg. 224, f. 21 r. (1323, juliol, 2)

èutic els drets útils d'un olivar i també d'una peça de terra que tenia un tal Garret de Tortosa pel cambrer de la seu, amb l'obligació de pagar un cens de 22 sous anuals[199]. L'impost exigit als sarraïns per gerra d'oli, que ja hem esmentat, demostra la possessió d'olivars per part dels membres de l'aljama[200]. Totes les fonts coincideixen a assenyalar l'oli com a una de les produccions més importants de la comarca.

Hi havia qui tenia un mas, com Mafoma Çarquem, de Tortosa i Fereio Cartiamo, de Benifallet, que signaren una avinença per tenir el mas dit de na Castelleta, pel qual pagaren al donzell Bernat de Siscar 100 florins, una quantitat molt important, que denota que devia ésser un mas amb bones terres[201].

També tenim constància que els sarraïns posaven en conreu terres ermes, cosa que indica la necessitat de buscar noves terres. La reina Elionor de Castella, com a tutora de l'infant Ferran, que havia estat marquès de Tortosa, com hem dit abans, havia concedit als moros de Benifallet i als d'Aldovesta autorització per conrear les terres ermes dels dits llocs i del terme de Tortosa, mentre paguessin la vuitena part del que produïssin, llevat del primer any de conreu, en el qual havien de gaudir de franquícia per la inversió de feina i despesa que havia de suposar. Aquesta concessió, que havia estat feta en temps d'Alfons el Benigne, fou confirmada molts anys després pel rei Pere el Cerimoniós, l'any 1383, concretant que aquests erms eren els "lleixius", les terres riberenques que el riu deixava en els canvis de curs o estacionals[202].

Els sarraïns aprofitaven també els erms; els sarraïns de l'Aldea collien espart a Camarles, malgrat que un ciutadà de Tortosa, Pere Jordà, ho volia impedir[203]. També collien l'herba de la sosa o gassull que, un cop cremada, produïa unes cendres que eren la sosa; a finals del segle XVIII es descobrí la manera d'obtenir-la a partir de la sal comuna, però fins llavors s'havia obtingut d'aquesta herba[204]. El pagament del dret del quarantè sobre la fusta ens informa que també es dedicaven a treballs silvícoles[205].

---

199. AHPT, Notaris de Tortosa, Jaume Pont, man. 1136, ff. 68 v.-69 r. (1406, octubre, 15).
200. ACA, C, reg. 929, f. 195 r. (1376, novembre, 19), reg. 943, f. 23 r.-v. (1384, febrer, 17).
201. AHPT, Notaris de Tortosa, Jaume Pont, cartes nupcials (1383), f. 38 v. (1383, octubre, 14).
202. ACA, C, reg. 941, ff. 69 v.-70 v. (1383, abril, 24).
203. ACA, C, reg. 107, f. 168 r. (1297, desembre, 23).
204. M.T. FERRER, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola*, pp. 114-115.
205. ACA, C, reg. 264, f. 429 r.-v. (1298, juny, 7). Comentat més amunt.

De les activitats comercials dels moros de Tortosa també n'hi ha referència; de moment són encara referències escasses, però tenim constància de viatges comercials a Barbaria, a Tunis i a Granada. L'any 1301, Mahomet Annexo realitzà un viatge comercial a Tunis amb altres moros de Tortosa; abans de la partença hagué de dipositar una fiança de 400 sous en poder del batlle, com a garantia del seu retorn, però quan tornà el batlle no li volgué restituir la fiança i volia obligar-lo a esmerçar aquesta quantitat en la compra de cases i possessions a Tortosa per tal de lligar-lo a la ciutat; Mahomet recorregué al rei, que decidí que el batlle li havia de tornar la fiança perquè no estava obligat a afincar-se a Tortosa si no volia[206].

També el tortosí Mahomet Fachon havia fet un viatge a Tunis el mateix any 1301 i pactà un nòlit per a les mercaderies que volia portar de Tunis a Mallorca amb Bonanat d'Orriols, patró de nau mallorquí. Quan la nau era prop de l'illa de "Camelera"[207], fou perseguida per dues galeres sicilianes. Mahomet Fachon demanà ésser desembarcat i l'abandonaren a la dita illa, mentre que les mercaderies foren posades a nom d'un cristià en el cartulari de la nau, per tal de salvar-les. Es girà vent i la nau pogué fugir, però així i tot entrà a Palerm, contra el parer dels mercaders, del nauxer i dels mariners. Allà Bonanat tragué de la nau mercaderies de Fachon i les vengué en profit propi, la resta de mercaderies foren preses per fra Roger, és a dir, Roger de Flor, que llavors es dedicava al cors al voltant de Sicília, quan es sabé que eren d'un sarraí català, ja que llavors encara Jaume II de Catalunya-Aragó es trobava en guerra amb el seu germà Frederic de Sicília. També resultà damnificat en aquest incident un altre sarraí de Tortosa, anomenat Mahomet Benfato, i un sarraí d'Almeria, del regne de Granada, anomenat Sat Abenset, que presentà una demanda a Barcelona contra Bonanat Orriols. Jaume II demanà al rei Jaume II de Mallorca que fes justícia al seu súbdit i que fes un procés per tal de comprovar aquestes acusacions; ell també n'hi feia un a Barcelona, ja que Bonanat havia arribat a la ciutat amb el lleny d'un tal Maries i hi havia estat arrestat[208].

Amb Granada traficaven Dahueyt i el seu germà Llop Abenaysa, els quals es quedaren a Almeria, en el regne de Granada havent quedat a deure una comanda d'oli, valorada en 61 lliures i 12 sous de Barcelona, que pertanyia a Pasqual Cifre; la comanda havia estat registrada en carta mo-

206. M.T. FERRER, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa*, p. 137.
207. "Camelera" deu ésser l'illa que l'Atles de Cresques Abraham designa amb el nom de "Gamelera", i que és una de les Querquens.
208. ACA, C, reg. 121, ff. 11 v.-12 r. (1301, juny, 13), reg. 124, f. 217 r.-v. ([1302], juny. 21) i reg. 126, f. 228 v. ([1303], gener. 17).

risca pel cadi de Tortosa. L'any 1321, el rei Jaume II demanà al rei Ismail de Granada que obligués Dehueyt a pagar al dit Pasqual o al seu procurador i a satisfer els danys i els interessos per la triga[209].

Hi ha constància del tràfic dels mercaders sarraïns de Tortosa amb Mallorca a través de la franquícia de lleudes a l'illa, que havien de defensar contra la inobservança, tal com hem comentat en parlar dels impostos.

Pel que fa als treballs artesanals sabem que hi havia, a la ciutat, moros calafats molt experts. L'any 1390, quan es reparava la galera Victòria a Barcelona, foren cridats almenys 12 calafats moros de Tortosa, amb dos fadrins, per a treballar-hi; els pagaven el salari i el viatge d'anada i tornada[210].

També es dedicaven a altres oficis, molts de relacionats amb la construcció, com la fabricació de calç. Eren calciners, per exemple, Mahomad Avinomer, àlias Fagem, Mahomat Alvello i Abrafim Çaffar, que l'any 1410 havien de fer una fornada de calç per a l'església de l'Aldea, a càrrec de la ciutat de Tortosa, al preu de 3 sous i 9 diners per cafís, mentre que dues fornades més de calç per a la mateixa ciutat havien d'ésser lliurades al lloc de Perelló, però a boca de forn; per això el preu era, en aquest darrer cas, una mica inferior, 3 sous i 7 diners per cafís. En tots dos casos la calç es lliurava sense amarar; si la ciutat la volia amarada, és a dir, amb l'afegit de l'aigua necessària per apagar-la i convertir-la en calç morta, passant d'òxid a hidròxid de calci, havia de proporcionar l'aigua necessària als tres operaris[211]. També hi havia algun guixaire o algepser com Ameruç i el seu fill, que l'any 1370 llogaren el seu forn al municipi perquè pogués adobar el trespol de la casa del pont, per 6 sous i 3 diners[212].

A la construcció pròpiament dita, els trobem a les obres de reparació del pont; es pot dir que el 90% de la gent que hi treballava durant tot el segle XIV eren moros[213]; alguns també treballaren en la reparació del molí vell

---

209. ACA. C, reg. 173, f. 204 r.-v. (1321, juliol, 20).
210. J.M. Casas Homs, *Reparació d'una galera l'any 1390*, "Miscelánea de Textos Medievales", 2 (1974), pp. 184-185. Els mestres eren: Alí Benayma o Minayma; Alí Saragocí; Alí Sequa o Secho; Bachar Alcasy; Faraig Alcasí; Mafumet Capó; Mafumet o Bafumet Vinayma o Minayma, o Minama o Nirayna; Mafumet Mencany; Saydo Alcasy; Sarax Alcasy; Saydo Fasani; Saydo Sasen. Els fadrins eren: Alí Feceni o Foseny i Alí Saragocí.
211. AHPT, Notaris de Tortosa, Jaume Pont, man. 1138, ff. 8 v.-9 r. (1410, febrer, 13).
212. AHCTE, Clavaria, vol. de 1370-1371, f. 114 r.
213. AHCTE, Clavaria, vol. de 1318-1319, ff. 22 r.-26 r.; vol. de 1330, 43 r.-44 r., 52 r.-55 r.; vol. de 1336, 54 v.-, 55 r., 57 r.-58 v., 60 r.-63 r., 64 v-65 v., 66 v.-70 r.; vol. de 1347, ff. 55 r., 61 r., 62 r., 64 r., 65 r.-66 v., 67 v., 68 r.; vol. de 1357-1358, ff. 28 r.-29 v., 31 v., 33 r., 34 v., 35 v.-37 v.; vol. de 1368, ff. 51 v., 52 r., 54 r., 59 v., 61 r.

del pont, com Alí Saragocí o en Caymet[214], mentre que d'altres proporcionaven material per a aquestes obres, fusta, com per exemple Maçot Talavera o Çafar[215], sèu, com el calderer Abdella[216], claus, com entre d'altres Mahomad Hayr o Hayre, que era ferrer[217].

Igualment hi ha constància de la instal·lació de tres mestres terrissaires moros a Tortosa l'any 1318; el rei els concedí franquícia dels impostos reials durant dos anys a comptar des del moment en què s'havien establert a la ciutat[218]; era un recurs utilitzat sovint per atreure artesans que, amb les seves activitats, podien contribuir a la prosperitat de l'aljama. També hi trobem joglars[219], un timbaler, anomenat Abrahim Hayre, que tocà quan el 1370 fou portada la senyera a la seu, amb motiu de les obres que s'hi feien[220], "trompadors", és a dir, sonadors de trompa, entre ells un anomenat Mahomad Vimtor, que també era joglar, i un cornamusser, Jucef Eeito, que cobraven un salari anual de la ciutat[221].

No puc entrar en qüestions com l'administració de la justícia i la delinqüència, temes també molt interessants, perquè m'allargaria massa; caldrà deixar-ho per una altra ocasió.

---

214. AHCTE, Clavaria, vol. de 1370-1371, f. 132 r.
215. AHCTE, Clavaria, vol. de 1318-1319, f. 35 r.; vol. de 1370-1371, f. 116 v.
216. AHCTE, Clavaria, vol. de 1318-1319, f. 35 v.
217. AHCTE, Clavaria, vol. vol. de 1330, 56 v.; vol. de 1370-1371, ff. 38 v., 136 v., 153 v.,
218. ACA, C, reg. 216, f. 86 r.-v. (1318, setembre, 4).
219. AHCTE, Clavaria, vol. vol. de 1357-1358, f. 15 r.; vol. de 1372-1373, f. 79 v.
220. AHCTE, Clavaria, vol. de 1370-1371, f. 40 v.
221. AHCTE, Clavaria, vol. de 1371-13721, f. 72 r.; vol. de 1372-1373, f. 78 r. i 152 r.